જૈનધર્મનું ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ

(વિજયધર્મસૂરિની તુલનાત્મક વિચારણા)

પ્રકાશકઃ-

યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા-ભાવનગર.

વીર સં. ૨૪૬૨. પ્રથમ આવૃત્તિ ઇ. સ. ૧૯૩૬.

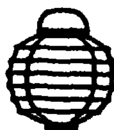
ધર્મ સં. ૧૪. વિ. સં. ૧૯૯૨.

વઢવાણકેમ્પ નિવાસી
શાહ ગુલાબચંદ રાઘવજી તરફથી
૧૦૦૦ નકલો ભેટ.

મુદ્રક:–
શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ–ભાવનગર.

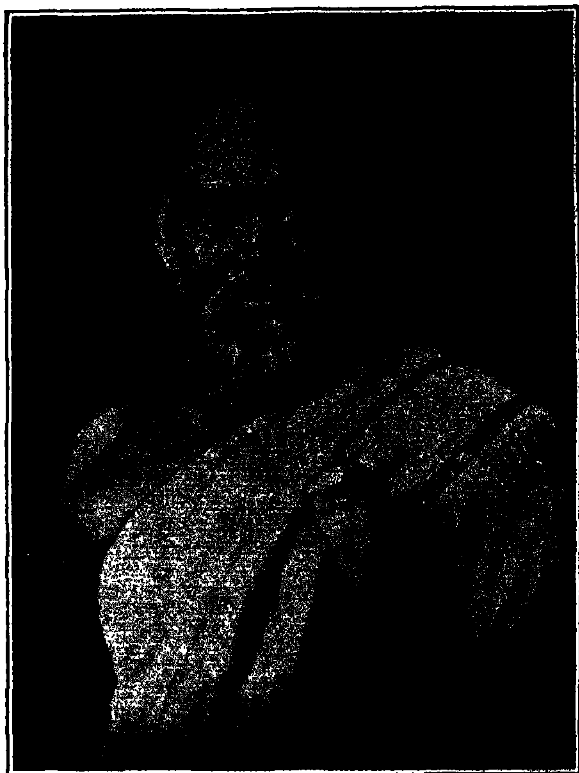
SEARCH AFTER ETERNAL TRUTH

[COMPARATIVE SUPERIORITY OF JAINISM]

YASHOVIJAYA JAIN GRANTHMALA

BHAVNAGAR.

शास्त्रविशारद जैनाचार्य

श्रीविजयधर्मसूरीश्वरजी महाराज.

A. M. A. S. B. H. M. A. S. I. H. M. G. O. S.

श्री महोदय प्री. प्रेस, दाणापीठ—भावनगर.

કિંચિદ્ વક્તવ્ય

પરમ પ્રભાવક, મહાન્ તત્ત્વચિન્તક અને સમયધર્મી પ્રખર વિદ્વાન્ સ્વ૦ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીનું જીવન સદ્યઃકાલીન મહાપુરૂષોનાં જીવનમાં અનેરી ભાત પાડે છે. એ પ્રાતઃસ્મરણીય પરમપૂજ્ય મહાત્માનું ધર્મસેવાપરાયણ પુણ્યજીવન અહિંસા, સત્ય, ત્યાગ, ચારિત્ર અને નિર્ભયતાની વિરલ વિભૂતિરૂપ આ યુગના એક મહાન્ સમર્થ સંતપુરૂષની કીર્તિગાથા ઉચ્ચરે છે. તેમનું અવિરત ઉત્સાહ, ધૈર્ય, આત્મભોગ ને શ્રમયુક્ત જીવન પરમોપકારિતાની ક્ષણે ક્ષણે ઝાંખી કરાવે છે.

સ્વ૦ આચાર્યશ્રીની ધર્મસેવા ને સાહિત્યસેવા ખરેખર અનુપમ હતી. તેમણે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ ઉપદેશ તથા પત્રવ્યવહારદ્વારા, પૌર્વાત્ય અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં જ્ઞાનપ્રચાર કરીને, જૈનધર્મનો વિજયધ્વજ ફરકાવ્યો હતો. અદ્ભુત તાત્ત્વિક વિચારસરણીથી, તુલનાત્મક અને રચનાત્મકદષ્ટિએ જગતભરના અનેક પ્રખર વિદ્વાનોને જૈનધર્મનાં ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપનું સુંદર ભાન કરાવ્યું હતું.

જનસેવાના અનેક પ્રકારના કાર્ય હોવા છતાં, આચાર્યશ્રીએ આખુંયે જીવન અહર્નિશ ધર્મપ્રચારનું કાર્ય કરવામાં જ વ્યતીત કર્યું હતું. તેઓ ઉપદેશ તેમજ પત્રવ્યવહાર દ્વારા, અત્યંત વ્યાપક ક્ષેત્રમાં ધર્મપ્રચાર કરતા હતા. ધર્મપ્રચારનાં કાર્ય નિમિત્તે, તેમનો પત્રવ્યવહાર અકલ્પનીય રીતે વિપુલ બની ગયો હતો. આચાર્યશ્રી આ રીતે અનેકાનેક પંડિતો અને ધર્મજિજ્ઞાસુઓને સત્ય ધર્મ અને સત્યઃજીવનના પરમ માર્ગદર્શક બન્યા હતા. આચાર્યશ્રીએ વિશાળ પત્રવ્યવહારથી અનુપમ સાહિત્ય સેવા પણ કરી હતી. તેમના હજારો

પત્રોથી તેમની આ અનન્ય સેવાના સંબંધમાં, અનેરો પ્રકાશ પડી શકે છે. એ પત્રો તેમના એક ચિરસ્થાયી અને મૌલિક યશઃપુંજ-રૂપ છે. એથી ઝળહળતી જ્યોતિરૂપ તેમનાં ધન્યજીવનનો અનન્ય સાક્ષાત્કાર થઇ શકે છે. તેમનાં વિવિધ મહત્ત્વયુકત દૃષ્ટિબિન્દુઓનો વિશિષ્ટપણે આવિષ્કાર પણ થાય છે.

આચાર્યશ્રીનું જીવન આવું અદ્ભુત અને યશસ્વી હતું. આથી તેમના પરિચયમાં આવનાર સૌ કોઇએ એ મહાત્મા અને તેમના પરમ પવિત્ર અને લોકોપકારી જીવનની મુકત કંઠે પ્રશંસા કરી છે તે સર્વથા વાસ્તવિક જ છે.

આજે પણ એ મહાત્માના પવિત્ર જીવનની સુમનગુચ્છ જેવી સુમધુર સુવાસ સર્વત્ર મધમધે છે. આવા એક જગન્માન્ય મહાપુરૂષે જગતની જે જે અનુપમ સેવાઓ કરી છે તે તે સેવાઓ કોઇને કોઇ સ્વરૂપમાં જનતા સમક્ષ વ્યકત કરવી એ તેમના પૂજક સર્વ કોઇનું પરમ અને પ્રધાન કર્તવ્ય છે.

આચાર્યશ્રીએ પોતાનાં વિશાલ પત્ર–સાહિત્યથી જૈનધર્મની શાશ્વતા અને સર્વશ્રેષ્ઠતાનું જગતને પ્રજ્ઞાન કરાવ્યું છે. આચાર્યશ્રીના પત્રો દ્વારા થયેલ ધર્મપ્રચારથી જગતના ચોકમાં જૈનધર્મનું દૃઢ મંડન થયું છે. જૈનદર્શનની પ્રાચીનતા, વૈજ્ઞાનિકતા, સ્વતંત્રતા અને સક્રિયતાનો જિજ્ઞાસુઓને સાક્ષાત્કાર થયો છે. જૈનધર્મના વિશુદ્ધ સ્વરૂપો અને નિરાબાધ સત્યોનો દુનીયાને પરિચય થયો છે. સત્યધર્મ અને સત્યજ્ઞાનનાં પરમ રહસ્યોથી સુવિદિત થઇ, હજારો વિદ્વાનો મંત્રમુગ્ધ બન્યા છે. પરમ પવિત્ર જૈનધર્મનાં ત્રિકાલાબાધિત, અભેદ્ય, અકાટ્ય અને અગમ્ય તત્ત્વોનાં અત્યંત આશ્ચર્યકારી પ્રતિપાદનથી નિરતિશય સુખદાયી જૈનધર્મનો સંદેશ અનેક જૈનેતર ક્ષેત્રોમાં પ્રસર્યો છે. '**अहिंसा परमो धर्मः**' એ પરમસૂત્રનો સ્વીકાર કરી, હજારો જીવાત્માઓ અહિંસાને પવિત્ર પંથે પળ્યા છે. સ્યાદ્વાદની અદ્વિતીય પ્રતિપત્તિથી, જૈનધર્મ વિષયક અનેક ભ્રમણાઓનું નિરસન થયું છે.

નવયુગના એક પ્રખર વિચારકને અનુરૂપ ઉદાર વિચારોથી, એકતા અને સમન્વયની દૃષ્ટિએ સત્યધર્મનું સુંદર રીતે પ્રરૂપણ થયું છે. **સમ્યગ્-દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ** એ પરમોપકારી સિદ્ધાન્તની જનતાને ઝાંખી થઇ છે. જૈનધર્મના ત્યાગમાર્ગને‌ા પવિત્ર આદેશ હજારોએ ઝીલ્યો છે. જૈનધર્મની તાત્ત્વિક વિચાર–સૃષ્ટિ અને આસ્તિકતાના સંબંધમાં અનેક સંશયોનું નિવારણ થયું છે. જૈનધર્મ સર્વ જીવોને પરમ કલ્યાણકારી વિશ્વધર્મ છે, એવી હજારોને નિરતિશય પ્રતીતિ થઇ છે. તીર્થંકર ભગવંતોના સત્ય, સુખ અને શાન્તિદાયી ધર્મના સર્વોચ્ચ અને દિવ્ય-સિદ્ધાન્તોનું અનેક અજૈન અભ્યાસીઓને જ્ઞાન થયું છે. જૈનધર્મનું પાલન એ વિશ્વના પ્રાણીમાત્રને‌ા Birth–right જન્મસિદ્ધ હક્ક છે, એવી અનેરી શ્રદ્ધા અનેકોને ઉદ્ભવી છે. જૈનધર્મની બુદ્ધિ-ગમ્યતા અને અપરાજેયતાને‌ા સમર્થતત્ત્વજ્ઞાનીઓને પણ પ્રત્યય થયો છે. જૈનધર્મના અમૂલ્ય અને સૂક્ષ્મ સિદ્ધાન્તોનું અનાવરણ થયું છે. સત્યપ્રજ્ઞાની પ્રાપ્તિથી, હજારોને અત્યંત આહ્લાદ થયો છે. જૈન સિદ્ધાન્તનાં જ્ઞાનથી, સેંકડો મધ્યસ્થોને અનુપમ સુખ મળ્યું છે. સુખનાં પ્રધાન કારણ અને વિશ્વના પરમ સિદ્ધાન્તરૂપ સત્યમોક્ષદાયી ધર્મને સહુ કોઈ જાણી શકયું છે અને તેથી પરમ સત્યને‌ા પ્રચાર થયો છે. આત્માનાં સર્વોચ્ચપદ (પરમાત્મસ્વરૂપ) અને અમરજીવનની સત્ય-વિચારણાનાં દિવ્યઆંદોલને‌ા દુનીયાભરમાં ફેલાયાં છે. સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિથી, હજારોનાં જીવન કૃતકૃત્ય બન્યાં છે. અનેક સુજ્ઞપુરૂષોએ દૃઢ આસ્તિક્ય પૂર્વક જૈનધર્મ ગ્રહણ કર્યો છે.

જગતના સર્વોત્કૃષ્ટ જૈનધર્મ અને તેનાં સર્વશ્રેષ્ઠ સાહિત્યની પત્ર-વ્યવહારદ્વારા પણ આવી અનુપમ સેવા એ સ્વ૦ આચાર્યશ્રીની અપૂર્વ ધર્મધગશ અને શાસનસેવા પરાયણતાના જ્વલંત દૃષ્ટાન્ત-રૂપ છે. આવું અણમૂલ પત્ર–સાહિત્ય એ વિશ્વવંદ્ય મહાત્માને સ્વતઃ ગૌરવરૂપ છે, એ નિર્વિવાદ છે. એ પત્ર–સાહિત્ય જ એ વંદનીય મહા-પુરૂષની પુણ્યસ્મૃતિનાં હજારો સ્મરણો છે.

આવું અત્યંત ઉપયુક્ત અને પરમોપકારી સાહિત્ય પ્રગટ કરવાની પરમ આવશ્યકતા સ્વ૦ ગુરૂદેવના પટ્ટશિષ્ય વિદ્યાવલ્લભ ઇતિહાસતત્ત્વ-મહોદધિ આચાર્યશ્રી **વિજયેન્દ્રસૂરિજી**ને ઘણાં વર્ષો થયાં પ્રતીત થઇ છે. આચાર્યશ્રીનો સ્વ૦ ગુરૂદેવ પ્રત્યે અનન્ય પૂજ્યભાવ છે. તેઓ ગુરૂદેવની મૂર્તિમંત છાયારૂપ છે. આજે પણ તેઓ જીવનની સર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં પોતાના મહાન્ ગુરૂનું જ અનુસરણ કરે છે. આચાર્યશ્રી પોતાના ગુરૂદેવના પરમભક્ત છે. તેમનું જૈનધર્મ અને જૈન વાઙ્મયનું જ્ઞાન અદ્વિતીય છે. તેમણે અપૂર્વ ભોગ અને નિઃસ્વાર્થ ભાવે પોતાનાં જ્ઞાનનો અદ્યાપિ સર્વત્ર પુષ્કળ પ્રચાર કર્યો છે. તેમના પત્રો પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને અત્યંત માર્ગદાયી થઇ પડ્યા છે. તેમનાથી મળેલાં અનેક અમૂલ્ય પુસ્તકોથી એ વિદ્વાનોને અનેરો લાભ પણ થયો છે. સ્વ૦ આચાર્ય મહારાજશ્રીના જીવન દરમીયાન પણ જૈનધર્મ અને સાહિત્યનાં પુસ્તકો અને પત્રવ્યવહારદ્વારા પ્રચાર કરાવવામાં આચાર્યશ્રીએ મૂકપણે અદ્ભુત કામ કર્યું અને હાલ પણ એ જ રીતે પોતાનું કાર્ય કર્યે જાય છે.

એમની જ ઉત્તેજક પ્રેરણાથી, સ્વ૦ આચાર્ય મહારાજશ્રીનો સુપ્રસિદ્ધ પૌર્વાત્ય વિદ્વાન્ **પ્રૉ. હર્મન જૅકોબી** ઉપરનો એક અત્યંત મનનીય અને વિસ્તૃત પત્ર અને શ્રી **હર્મન જૅકોબી**ના બે પત્રો પ્રથમ પ્રગટ કરવાનું નિશ્ચિત થયું. એ નિશ્ચયને પરિણામે **મી. ગિરધરલાલ ડુંગરશી શેઠે** કરેલા એ પત્રોના અનુવાદ સાથે, મૂળ ત્રણે પત્રો આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યા છે. ત્રણે પત્રો જિજ્ઞાસુઓને બોધક નીવડશે એવી નમ્ર અભિલાષા સાથે વિરમીએ છીએ.

ગ્રંથમાળા ઑફીસ,
હૅરીસરોડ–ભાવનગર તા. ૧–૧–૩૬ } **પ્રકાશક.**

Jainism-Its Comparative Superiority

(Vijayadharma Suri's Thoughtful Vision)

[We publish in these pages, a very thoughtful letter of the late Shastravisarada Jainacharya Vijayadharma Suri to Prof. Herman Jacobi, an Oriental scholar of world-wide repute. This letter (which was written about 25 years ago) deals with the comparative superiority of Jainism, its hoary antiquity and its pure and eternal aspects. It also throws very lucid light on the question of Vegetarianism and its vital importance to mankind. The letter is, as such, very important, from various stand-points, in this age of materialism even to-day.—PUBLISHER.]

Vijayadharma Suri's letter

MY DEAR,

I am glad to acknowledge the receipt of your pleasant letter dated the 8th April 1910. What I wrote to you in my last letter, did not refer to you directly but it was a general sort of thing from a Jain Sadhu to Europeans at large. My present letter too is similar in nature and presents brief criticisms upon certain points stated in your last letter and in which I differ from you. I can not agree with you that, the inclemency of the climate of countries beyond India, where Buddhism

prevailed led the people to take animal food, though not permitted by the doctrines of religion which was strictly followed at the place of its origin. It must not be supposed that, India and its climate were congenial to the mode of life sanctioned by the holy scripts and teachings of the religion and therefore, the Indian Buddhists followed it in all its rigidity and others could not. The fact is that, while the people of other countries where Buddhism was preached, could accept it in its theoretical aspect, but found it very difficult to adopt its principles practically and change their mode of life in accordance with them. Doing so, it required a great deal of moral courage, strength of mind, avoiding temptation and so on. In India, its original home, it had its rival religions, everyone of which tried to maintain its own superiority over the others, so its old adherents were compelled to remain the strict followers of its primitive principles, however rigorous they may be, to the watching eyes of their antagonistic religionists. Its early votaries were cognisant of the fact that, lack of discipline can not but lead to the downfall of Buddhism in India, specially when the priciples of Jainism, the most humane of all the human religions had been brought into prominence by Mahavira Vardhamana, not

only by precepts but by examples of endurance etc. unsurpassed in the history of the world.

What it was that led to the decline of Buddhism in India? Amongst other things, the prime cause was the lack of discipline. The adhesion of large numbers of nominal converts, more especially from the newly incorporated and less advanced provinces in and outside India, brought in weakness rather than strength in the religion of Gauttam Buddha, and hence the strenuous support it received at the hands of such powerful kings as Asoka etc. only hastened the decline. Powerful though they were, they were compelled in order to add to the numerical strength of its adherents, to admit every relaxation of its primitive rigidity, which was only the thorough-going positiou in a country like India, especially when the lofty principles of Jainism had taken their stronghold upon the noble minds of the sons of India. To satisfy the whims of the converts and semi-converts, old ethics founded on philosophical basis were abandoned and new speculations were given place to; not only that, the soul theory began gradually to gain upper hand, .the popular gods and the popular superstitions commenced again to be favoured by Buddhists themselves. These facts, which, I am sure, are well known to you,

can easily convince one that, the reason why the Buddhists in countries beyond India (and in-to India too, the Buddhists of later period) stuck to animal food, is not the inclemency of the climate but that they were used to it from time immemorial, without knowing its food-value and did not like to give it up since it was very relishing to taste.

The case is different with Jainism. Its principles were never changed. It remained the same and remains the same. All the Tirthankaras are unique in their teaching and every one of them taught the same thing from the beginning of his career to the end of it. Jainism is the religion of India. (By using the term India, I mean Aryavarta; and we believe there was a time when the whole of it was Jaina.) Of course, its strength (numerical) decreased with the rise of subsequent religions which rose, flourished for a time and then subsided or transformed into another forms like modern Hinduism. Jainism has ever remained Jainism in its eternal form, from time eternal to time to end in eternity, to lend its Ethics and Philosophy, customs and manners, History and Tradition, fastings and festivals, gods and heroes etc to others either as a whole or in part, pure or adulterated.

You know, we have the same gods, demi-gods etc as are to be found in Vedic and Puranic Pantheons but ours are pure and ideal of divinity free from any theological exaggerations. Some of these points which are questionable for an illiterate sceptic, are clearly removed by such of modern sciences as Geology etc. Jainism is but for them only who could and can maintain strictest discipline. It never gave indulgence to its followers. It wanted only those persons to be its adherents who could adopt its rigid but humane principles in their entirety; The word 'Jina' means, over-comer of all things; now they are the only over-comer of all things, who could conquer their ownself, and they are the Tirthankaras. Those who follow the path shown by them are the Jainas. So it can easily be seen that, its numerical strength increased and decreased with the increase and decrease of capacity for enduring and avoiding temptation, of the people of Aryavarta and hence I am inclined to think that, in those days of yore which you call pre-historic, when the Arya people were far more enduring than they are now or at any time in record, the Jain-Dharma was the religion and the only religion of Aryavarta, the word religion or Dharma (that is the sense of "duty") being taken in its proper sense.

See for the origin of such Hindu festivities as Bhratri Dvitiya, Dipavali etc. You will find them only in the Jaina events accepted on historic grounds. Seek for the origin of stories, given as stories in diverse versions in Hindu and Buddhist mythological works. You will find them in their natural and unexaggerated form (i. e. just as they happened to be) in the Jain works of authority. These facts tend to prove that, Jainism is the oldest of Indian religions, its traditions are the oldest of Indian traditions and so on, since every thing is presented so simply and unartificially in it, and the loss of simplicity and naturalness is a sure proof of later working. Good deeds are never lost sight of. The extreme nicety of Jainism, its high ideals both from moral and philosophic points of view have ever influenced the Indian mind. So when in later times, the Brahmins and others began to build other religious structures, (This also, you know too well that, according to the Jains, the Kshatriyas are, taking all way round, the foremost amongst the four caste-people of India and hence all the Tirthankaras sprang from them, the Brahmins are inferior to the Kshatriyas) they were forced to use the Jain materials for the foundations. Thus, in Vedas and other Sastra Granthas of Non-Jains, animal food is per-

mitted but on certain conditions. These Shastras say that, an animal can be killed but for sacrificial purposes; and why is it so? Since they (the Shastrakars) wanted to satisfy the greedy but human hearts whom they desired to induce to follow their religion, who have already accepted their religion or were born of parents who have accepted their religion but who can on no other grounds be led to kill harmless animals for food purposes. For human hearts who were to kill animals on no ground whatever, the religion of love such as we find here and there in Vedas and laterly in modern Hinduism under the name of Vaishnavism etc. were constructed. Such were the artifices contrived by the founders of modern Hinduism and many other previous religions such as Vedic Brahmanism, Buddhism etc. to soothe the minds of those people who were influenced by the grand humane principle of " अहिंसा परमो धर्मः " ever taught by the original human and eternal religion of Jainism, much too powerful to be totally ignored. (It may be stated here that, whatever religion or whatever philosophy ignored the Jain religion and Jain philosophy totally, could not live in India but totally died out. It is one of the reasons of decline of Buddhism in India, whose

principles, contrary to the opinion of early European Scholars, are so very contrary to the Jaina principles.

In Vedas, the work of less cultured and sensual people, in which the views are, very often contradictory to each other, owing to the authours' attempts to remodel and artificialise the original facts and principles of Jainism, this latter thing has not been ignored but has largely been drawn upon to suit the whims and mode of life of the less enduring class of men. This has always been the case with the so-called Sanatana Dharma of Hindus, in which the spirit of Jainism ever prevails with rigour lost, endurance minimised and hence beauty marred, these varying according to the surroundings of the people at different ages and in different parts of India. Jaina Dharma, Jain Traditions, Jain customs, Jain manners, Jain mode of life, in short every thing Jain, lie in relics all over India in Indian non-Jain religionists but the original structure in its original beauty as it was thousands and thousands of years ago, exists unimpaired to the present day, in the Jains, who I am proud to say, are the most enduring people in the whole world. The reason why its adherents are small in number is, because

only the most enduring can stick to its discipline and those who fail to do so are not allowed to remain in its circle.

Its philosophical principles, such as the Atomic Theory are also prominent in almost all the systems of Indian philosophy. Even the most distinguishing feature of its philosophy, I mean the Syadvada could not be discarded by the Indian schools of philosophy. Sankhya takes it in the garb of Pradhana. Naiyayikas have accepted it in their Anuvritti and Vyavritti, and so the Purusha and Prakriti of Sankhyas are the Jiva and Pudgala of the Jains.

Much has been said in refuting the view that, the inclemency of the climate of the countries beyond India, where Buddhism was accepted, compelled the people to use animal food though not permitted by their religion, and incidentally some other subjects have also been touched upon to point to the firmness of Jain principles and the fact that, religion in its natural aspect as human religion, is ever existing in Jainism only. The Tirthankaras preached it not because it was their own religion but because it was the true religion. All these things I write to you, from my own conviction as a Jain Sadhu and the true believer in its doctrines. I do not care much

whether the views are accepted or not by the European Scholars; but they may be suggestive to you and others who are so seriously engaged in the study of oriental religions, thought and literature.

When closing this letter, I shall ask of you something as a true friend of yours but at this point too, I shall urge to direct your attention to the fact that, Jainism is pre-Vedic and see if you can do something in this connection as well as you have done in connection with Indian philosophy. (I know it for certain from your published and unpublished writings that, as regards priority of some of the Jain philosophical principles to which I have given expression above, I am at one with you; and by your published writings you have done much to make the views accepted beyond the Jaina circle). I shall close this point with the simple remark that, the language and the religion of the original Jaina Agamas are not posterior to the language and religion of the Vedas as we have them now. Tradition attributes their present form and their division into Rig, Sama, Yajur and Atharva to Krishna Dvaipayan Vyas, the reputed author of the Puranas and therefore can not be very much older than our last Tirthankar Mahavira. I am of opinion that, the date of composition of any work in India can not be conclusively

arrived at by style only, since the Indians have the peculiar capacity of imitating style. I am sure, that the greater part of the philosophical portion of the Vedas has been manufactured secretly by later writers to make their slate clear as it suited them. What suited in majority of cases was either one's own composition or of a man belonging to the same school of philosophy. This is all due to the Hindu tendency of suppressing the original Jain authority and making appear every thing Hindu.

To return to the point, I may say that, in modern times the food-stuffs have been scientifically analysed and it has been found that, highly nutritive elements for superceding those of meat can be found in such cheaper things as nuts, dried fruits etc. Besides it has been admitted unanimously by the modern investigators that, the effect of food on intellect is an unknown mystery of science. A fact too patent to require any proof is the statement " a sound body has a sound mind " that is to say a man in sound or goed health has greater capacity and aptitude for intellectual work of any appreciable extent whatever. Now many of the prevailing diseases in meat-eating countries are due to flesh food. The butcher's meat, though to all

appearance, it may be perfectly good and wholesome, may yet be tainted with some form of tubercular disease, which inspite of the utmost care of the Government Inspectors can not be detected at all. Not only this, it is rather next to impossible to find animals for food purposes not tuberculous, since it has been found some time ago that, even the dairy cows at Windsor belonging to the Royal Family of England were so. It thus appears to me that, for an intellectual worker, meat-eating is incongenial from a scientific point of view. In addition to bringing in diseases, it brings in sloth as is generally to be observed in case of carnivorous animals.

To judge the effect of food on human body, even amongst the working classes of Europe, we see the French, the Italian, the Swiss etc to use vegetables as staple food. They use meat occasionally, on festival days, banquet days, or at any time when they have desire of taking some refreshing food. But in health and vigour, they are far superior to such meat-eating Teutonic people as the English. And here in India, the best athletes, the most conspicuous for hardihood and endurance and the best part of Indian Troops, the finest in the world are out of a people and are people who have not tasted animal food for innumerable years and countless generations.

Enough has been said for a letter like this from the physical stand-point; a few remarks from the spiritual point of view will bring the point to a close. As I have already said, Jainism is the religion of strictest discipline and this discipline is maintained throughout for conquering one's ownself, since one's ownself is the greatest enemy he can have. Mahavir Swami was Mahavir i. e. the greatest hero because he conquered his own self. The perfection we aim at is the spiritual perfection with the object of removing the binding of Karma (Karmabandha) that is to say, to effect Samvar and to destroy the accumulated Karma. For these, Bahya and Abhyantara Tapas are the most necessary and they are effected by the restraining of body, speech and mind, in order to avoid worldly temptations and the like, by religious reflection and contemplation, by having respectful regard for the holy teachings etc. etc. When by these means, the accumulated Karma is made to evanesce and its further influx is prevented, such of the innate faculties of Jiva in all their integrity, as Samyak-Gnan, Samyak-Darsan, Samyak-Charitra flourish themselves as cause for the effect i. e. Moksha, the knowledge in entity, the emancipation of the soul, the eternal beatitude and so on, whatever you may choose to call it. Food is necessary for life just

in the same way as fuel for fire. We must take our food if we want to live, and we know it full well that, the destruction of animals is inevitable in getting our food-stuff, whatever it may be. Not only this; we know that, during every moment of our existence, we kill either consciously or unconsciously hundreds of lives inspite of our utmost care to prevent it. A superior being lives upon inferior beings. The Law of nature requires it and the survival of the fittest is the natural sequence. Not only that; in tilling the ground for growing vegetables and in other agricultural processes, we cause the destruction of innumerable Jivas. We hold that the very elements are 'tanmaya' of Jivas. that is they themselves are Jivas and full of Jivas. You know the Jain Sadhus and Shravakas do not drink water which has not been boiled properly. Once when it is boiled, bubbles must come thrice out of it, and it must be reboiled every three praharas in Varsa or rainy season, every 4 praharas in Sita or winter season, and every five praharas in Grishma or summer or hot season. Now the object of doing this is to minimise the destructive business, since the individual living beings viz. microbes multiply constantly with enormous rapidity in cold water, which is freed from the germs, by being boiled as described above. We hold that, germs

can not come into existance but after the interval stated above, during the different seasons of the year. (It is interesting to note here that, European Science maintains that, the microbes can not exist beyond the temperature 78° Fah. Why should they exist then in the human body of normal temperature of 98 degrees and point something Fah., the boiling point being 120 degrees Fah ? The teaching of our Shastras in this connection seems to me more clear).

The rules of conduct that the Sadhus have to observe are more rigid than those for the Sravakas and hence the Sadhus have to observe, Ahimsa Vrata while the Shravakas Pranatipat Viramana Vrata. The latter provides for the Shravakas such things as the boiling of water, preparation of food etc. in which the destruction of lives is inevitable. The Sadhus in observing Ahimsa Vrata, can not undertake such business in hand. They get their food by Bhiksa. The Shravakas feel it their duty and pleasure to supply food and drink out of their own food and drink to Sadhus, who always seek for their good. (As a matter of fact, the true Sadhu serves humanity just in the same way as the European Scientists and Savants of the present day, with this difference only that, the former both spiritually and physically, while the latter only physically.)

This I believe takes off the sin they might have committed in preparing food and drink. According to our Sastras, we have five kinds of Jivas,—a Jiva of one Indriya, of two, of three, of four and of five. The Jivas are born as such in course of their transmigration, according to the merit and demerit of their previous Karma. A Jiva of two Indriyas is far more meritorious with respect to its previous Karma than a Jiva of one Indriya. Consequently causing the destruction of a Jiva of two indriyas is far more sinful than to kill a Jiva of one indriya. Similarly, the destruction of a Jiva of three indriyas is much more sinful than that of a Jiva of two indriyas, since the Karma of the latter is far inferior to the Karma of the former. In this way, we see that, as the merit increases indefinitely with the Karma (previous) of a Jiva of five indriyas, the destruction of one Jiva of five indriyas (such as goats, cows etc) is equivalent to the killing or destruction of an infinite number of Jivas of one indriya (viz vegetable life). This I assert to make it known that, we the Jainas believe that, there is a certain amount of sin, even in using the vegetable things, the several parts from other Jivas they may contain, since they are the Jivas of one indriya. It is with the object of avoiding

the destruction of these Jivas of one indriya that the Jaina Sadhus and Sravakas fast too often and specially on such tithis as Dvitya, Panchami, Ashtami, Ekadashi, Chaturdashi, Amavasya and Purnima.

Man to a certain stage of his existence is compelled to make food as nature provides him its stuff. It is the duty of a man to try to overcome nature and he is peculiarly fitted for this. The main difference between a man and an animal is this,—a man fits nature for his use, but the nature fits herself for the use of an animal. A man has to look for both his physical and spiritual self. Whereas an animal has to look only for its physical self. Now, if we are to aim at perfection, it should be the complete perfection and the complete perfection lies in the perfection of the spiritual self. To attain this, the surroundings etc must also be favourable. If a man is born in a country, which is not favourable for his purposes, he should not live in that country; for instance, if his nativity be in a country where nothing but animal food can be had, he should change it for one where vegetable food is available. (It is stated by some Oriental Scholars that, the primitive home of the early Aryas was in the Arctic Regions. If it be true (I as a Jain

Sadhu can not accept the view), my explanation of the fact of their pushing forward and settling in the country they do occupy now, is for having a suitable abode for their pushing civilization.) Man has the power of choosing anything he likes for his use and abandoning those that he does not like, and if he has sufficient strength of mind, he can adopt it to his physical constitution, provided the thing is rightly chosen. An Eskimo if he likes, can take his abode in tropical countries and can live and work there, without any injury whatever to his health and vigour, subsisting mainly on vegetable food. Apart from palatable taste, there is no reason whatsoever for taking animal food, though the people who use it, see and try to find out some cause or other for its use in every part of the world (India is not exempted). Man should regulate his life in a manner that its sustenance should involve no shock to his moral conscience, and this is the first essential step towards perfection and has been preached by all the Tirthankaras, Pythagoras, Gautama Buddha, Socrates, Seneca, Plutarch, Apolonius (of Dyana), Francis Assisi, Gassendi, Gleizer etc etc. These are the names from different times and countries, and no one should feel ashamed to follow the path

shown by them. Let us try to improve our moral nature, the distinguishing feature of humanity. Let us not inflict suffering with any objeet in view, if it can be avoided even with sufferings on our own self. It is not necessary for me to deal elaborately on the subject (almost exhausted) of vegetarianism. S. Benediet, S. Paul, S. Dominas Order, S. Basili Order, the Vegetarian Societies of England, Germany, Switzerland etc. several medical and scientific men of the present times and many others have done much towards the preaching of the subject.

Plea they may find for the use of meat. Arguments they may put forward to prove the beneficial effect of meat on the human body and mind; but what of that ? Appeal to our common sense and see what it says. Stand at the field looking at ploughing, sowing and other agricultural business. Your heart is elated throughout, though true it is that, the destructive business is going on all along on an extensive and gigantic scale. But it is not so at the butcher's shop or slaughter-house or even at the so called altar where animals are killed for sacrificial purposes. We tremble at the sight, a shrinking thought pervades throughout our entire system from top to toe, so much so that, we are

inclined to give up the use of meat, but also the temptation of the world in all its aspects is too powerful to be overcome, by an untrained mind. The effect of the sight is transitory. As soon as we are away from the scene of brutality, our heart is again hardened and we do use meat. This much I say from the experience of those people who presented themselves at the place of brutality and who are sincere in their statements. For me, the story told is shuddering to the extreme and is so for all the Jainas, since all of them have their heart trained to kindness. The great thing that can be achieved by refraining from animal food is to train the heart in kindness, to cultivate tenderness. On the other hand, the killing of animals for food purposes has actually resulted in the practice of extreme brutality by the civilised European for trifling and unpardonable purposes. Such civilised countries as England etc. claim that, they prohibit the practice of brutality upon animals and have several laws passed to that effect. Of course, they do something for the prevention of unnecessary flogging etc. of domestic animals and towards the utmost possible despatch in the killing of animals for food, and similar other things; but do they do anything to prevent the cruel plucking of feathers from the wings of living birds for decorating ladies' hats for the mere

sake of keeping fashion ? Do they do anything to prevent the massacre of seals for food ?

I am sure, however cruel a man may be, his heart is destined to thrill, if he spares some time to see such cruel butchery as the seal cubs who lie moaning and whining and who cry by the side of their massacred dames, being knocked at the head if big enough to give their furs any value, and if too small to be worth the skinning, being left about without any mercy whatsoever. These brutal actions are surely the outcome of brutality practised in getting food-stuffs. Those who use vegetable food will not permit such things to be done. Let us be true in all our undertakings to make humanity prominent over brutality, to realize the interest of everything, not that of man only. Man is the master of the accessible world. He should therefore, not be partial to his own species and tyrannical in his government but look to the interests of every being, having in view its comparative merits. Impartiality and true justice are one of the steps leading up to spiritual perfection. Those who aspire even after the perfect knowledge of material things should be spiritually perfect. It is customary now-a-days to practise vivisection; for the advancement of physiological science but I hold that, the knowledge of that subject attained

by that method will not be of real service to humanity. If you are able to attain spiritual perfection, the true knowledge will reveal itself to you and you shall be omniscient and you can do any amount of good work for the benefit of the world, both from the spiritual and material points of view. Do what is neccssary for that. Train your body for physical endurance. (At this stage, I may remark that, Jaina Sadhus who can and do engage themselves in serious literary and meditative work even during a week's fasting,–I mean the fasting in which nothing is taken, though on rare occasions water only is taken; experience proves that, only the vegetarians can claim to this kind of physical endurance). Train your mind to withstand the temptations of the world and try to realise the real object of life.

It is meaningless to further extend this letter and make unnecessary encroachment upon your important time, though in extreme excitement and in consideration of the fact that, you are my old friend, I have written so much and will write a few lines more. The majority of facts stated here are known to you. I have stated them here, since I like them. One friend writes to another what the former likes, the latter may like it or not. Moreover as a Jaina Sadhu, it is my duty

to ask and urge my friend to adopt the teachings of our Shastras, though it depends upon the choice of the latter to accept it or not. You may hold whatever views you may like, but it will never separate us. We are not separate just as the pleaders taking up the cases of opposing clients are not separate.

We advance in knowledge and experience of the physical world, as we advance in years and consequently the time left at our disposal for their practical use shortens itself with the progress of our age, and hence we the Jainas do not see any reason for birthday congratulations; and this is more applicable to the case of a person like your self who is daily and constantly adding to the store of his knowledge and always aspires to do good and really useful work for humanity.

The attention of the European giants is now generally directed towards the material progress of the world which adds more to human luxury and less to human happiness. Those who attempt to further the progress of humanity by attaining self-perfection themselves and inducing others to do the same by supplying them materials (in the form of advice and the example of their own deeds) to work with, are in my humble opinion, true workers and philanthrophists.

The researches of modern stalwarts and the facts supplied by modern science which are so very convincing in nature can be successfully utilised for the purpose (i. e. real furtherance of human progress), if thoughtfully applied in the interpretation of our omniscient Tirthankaras's deep and suggestive teachings, since they could only see what the real human progress is and what constitutes real human happiness. One great thing which I can suggest to my friends, from the genuine Indian point of view is to study the teachings of our Shastras, not only from an antiquarian point of view but with the object of finding something really serviceable to humanity. That is true religion. I am sure, our Shastras are noble trees producing noble fruits. Let us enjoy them ourselves and ask others to do the same. A man of established reputation like yourself who has spent a great part of his life in the study of comparative religions, comparative philosophy and comparative literature, and who has considerable experience of European modes of life and civilization, born as a European, can do much towards the preaching of the true religion in European countries, if it is really wanting there.

I shall now bring to close this letter of mine.

The reason of taking this privilege of unduly prolonging it is, as has already been stated, the old and sincere friendship, which binds us and will ever bind us together in the common interest, we have in the progress of humanity. Again in consideration of our friendship, I shall ask you to enable me to procure all your works that is to say, any book, pamphlet, thesis (for the Academical Degree, prizes etc.) Magazines or Encyclopædia articles etc. either of your own authorship or that which might have been edited by you, no matter in what so-ever language they might have been written (I am glad to state here that, the Pathsala is now in a position to utilise books etc. written in English, French, German and other most important modern European languages). Those which you have with you and can spare easily, I may hope to get them direct from you for the use of the Pathasala. For others which you have not got with you, let me know the sources from which they can be got easily and without much cost (of course the principle is to get your works and not to remain without them, so the price is not the matter of consideration). The Pathsala is willing to pay whatever it may be but economy must also be a point with it and sympathisers must help it in securing that (i. e. economy) and therefore I have introduced the phrase "without much cost."

As a Jaina Sadhu, I must not care for anything of money-value but books I care for and especially those which have emanated from the pen of any of my friends which I deem important for me (since I have not yet attained that stage of life in which I can dispense with them). I also care for my community whose future,-I mean the great future is to recover its former glory and lost position in the world of literature and thought-independent of the fate of this Pathsala-Sri Yasovijaya Jain Pathsala. We the Sadhus do not touch money and consequently have no money to help it. We help it with our good wishes and literary work. All the Europeans and Indians help it in any way they can.

The Patan Ms. of ' Bajjalagga ' was borrowed for a month only. So if you have done with it, let it be returned soon.

In conclusiou, I claim the indulgence of your old friendship for some unnecessary details.

With Dharmalabha and greetings,

Shri Yasovijaya
Jain Pathasala,
Benaras City,
18-7-1910.

I remain,

Yours,

VIJAYA DHARMA SURI.

Ahimsa(Non-killing) and Vegetarianism

(**Through European Eyes**)

[**The following is an exact copy of a previous letter of Prof. Herman Jacobi to the late Vijayadharma Suri. written before Suriji's memorable reply. This letter, sincerely puts forth the European view-point on the question of Ahimsa and Vegetarianism.**]—**PUBLISHER**

Prof. Herman Jacobi's letter

DEAR SIR,

Many thanks for your kind letter of 3rd March and the pure sentiments you gave utterance to on the occasion of my 60th Birthday. All earnest men will agree with you that, the purification of the heart is of infinitely greater value than all worldly advantages, and a long life spent in the pursuit of knowledge and in the fulfilment of moral duties has taught me the same truth. But you must take into consideration the different conditions of life in India and in a Northern climate in order to appreciate the difference of some moral ideals in either. While you carry out the precept of " AHIMSA " in its literal sense and in all that it implies, the same commandment assumes a different aspect under the conditions of European life. With us, it means kind-

ness to animals, abstention from brutal treatment of them, and causing them no needless suffering.

As regards animal food, I may remind you that, the Buddhists were principally abstainers from it, as long as Buddhism flourished in India. But as soon as it spread in Northern countries, Buddhists too took to animal food, not I think for its taste, but because in the long run they found out that they could not live an active life in an inclement climate without it. And so it is with us. Besides, the production of vegetable food causes unavoidable destruction of countless insects by tilling the ground, and it would be impossible (at least in this part of the globe) to rear most vegetables and fruit without waging a continuous war against noxious animals. I make this remark in order to explain, why Europeans take a different view of what you think about these matters.

But let us not urge what divides us, but emphasize what unites us and all those that earnestly search for the truth. Notwithstanding differences of creed, we are at one, all over the world, about what is really essential.

With repeated thanks for your kind words, believe me to be, Your sincere friend,

59, Niebuhrstrasse
Bonn, 8th April 1910.

H. JACOBI.

European Ideal of Life

(An Occidental View-Point)

Prof. Herman Jacobi's letter

DEAR SIR,

I must ask your pardon for having not yet answered your kind long letter dated 18th July which I received when absent from Bombay for the recovery of health, after a very great strain of work. I abstained for more than a month from all serious work. In fact, I was not able to bear a continued effort. Therefore, I put off the answer to your letter with the rest of my correspondence. Now I feel much better and I have taken up again the regular round of duties.

Your exposition of the Jain ideas on the interrelation between animal or vegetable food and AHIMSA is very interesting, and admitting the theories of KARMA and JIVA as held by the Jainas, self-consistent enough; and if you will grant me permission, I would avail myself of the next opportunity which offers, to publish

your letter or the more theoretical parts of it in a Journal which is planned by Mr. Warren for promoting interest in Jainism on this side. For Europeans at large, the Jain system of Ethics will not seem convincing, because they do not hold the theory of KARMA and our opinions on JIVA are quite different; though with regard to virtue and vice, there is no difference of opinions between you and us, still the moral instinct or conviction with most modern people of Europe is almost the opposite to the Indian ideal; for their ideal is not so much to become good by abstention from bad actions though that too is essential, as rather to acquire a higher moral quality and fitness by developing the inborn dispositions of the soul for virtuousness (and in the highest individual for holiness) in an active life fulfilling one's duties and doing the greatest possible good. By so acting, the individual man is lifted to a higher moral state, benefitting and becoming a model to the less successful. Hence the incessant activity in European life which your people are apt to mistake for mere worldliness, which may be so in a great many especially in times like the present one of great material progress. But it would be short-sighted criticism to overlook the idealism and the earnestness in striving after moral improvement evinced by many,

not only a few elect. The broad masses are everywhere ruled by their peculiar passions and the religions, like good physicians, must apply that cure to their patients which is best adopted to their moral constitution. I make no doubt that, your system of spiritual cure is best fitting with the character of the flock which looks up to you for guidance.

With regard to other items in your letter, I have told Mr. Laber to send back the Pattan Ms. of ' Bajjalagga. ' He has finished the Ms. for editing the work, but the Pattan Ms. gives the verses in a totally different order, and therefore it was not possible to compare with the other Mss before the text was finished and Anucramani prepared. The Ms. will reach you by next mail.

You asked me to send copies of papers etc. published by me. I shall send you regularly in the future copies of all my publications, but I can not part with the older ones, because I have no copies left, the author being allowed only a limited number varying berween 10 or 20. However there are many papers by other authors published in the same journals as mine and your library will want them just as well; therefore I may suggest to you to propose to the Manager of the library to acquire by and

by the back numbers of the principal Oriental Journals to which they subscribe already. As your library probably does business with Mr. Harrasowitz in Leipzig, that bookseller may give all necessary information. I may however remark that, a complete series of journals, especially of a long standing, are at a high price. It would therefore be advisable to buy only, say 20 or 30 back volumes, if an occasion offers. Then they are usually not so expensive. I suppose you regularly get the Bibliotheca Indica. I need not send you the works I am publishing in that series.

With kindest regards,

I remain,
Yours affectionately,
HERMAN JACOBI

Bonn, 7-10-10.

જૈનધર્મનું ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ

(વિજયધર્મસૂરિજીની તુલનાત્મક વિચારણા)

આચાર્યશ્રીનો એક મનનીય પત્ર

પ્રિય બન્ધુ,

આપના તા. ૮ મો એપ્રીલના આનન્દદાયી પત્રની પ્રાપ્તિનો સ્વીકાર કરતાં મને આહ્લાદ થાય છે. મારા છેલ્લા પત્રમાં જે વસ્તુનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તેમાં આપને ઉદ્દેશીને કોઇ પ્રત્યક્ષ પ્રકારનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. એક જૈન

[સ્વ. શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય લોકમાન્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીએ આજથી ૨૫ વર્ષ ઉપર, જર્મનીના સુપ્રસિદ્ધ પૌર્વાત્ય પ્રખર વિદ્વાન્ શ્રી હર્મન જૅકોબીને, જૈનધર્મનું ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ, વનસ્પતિ–આહારની

સાધુ પાશ્ચાત્યો (યુરોપીયનો)ને ઉદ્દેશીને પ્રાયઃ જે સામાન્ય પ્રકારનો નિર્દેશ કરી શકે તે સામાન્ય પ્રતિનો નિર્દેશ જ એ પત્રમાં થયો હતો. આ પત્રનું સ્વરૂપ પણ એ જ પ્રકારનું છે. આપના છેલ્લા પત્રમાં જે જે મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યા છે તેનું સંક્ષિપ્ત સમાલોચન પણ આ પત્રમાં મેં કર્યું છે.

તમારા છેલ્લા પત્રમાં, તમે જે મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત કર્યા છે તે મુદ્દાઓ મને માન્ય નથી. હિન્દ સિવાયના બૌદ્ધધર્મી દેશોમાં, વાતાવરણ આદિ જન્ય પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિને કારણે, જે તે દેશની જનતામાં માંસાહારનો પ્રચાર થયો હતો એવો આપનો મત મને માન્ય નથી. બુદ્ધધર્મમાં માંસભક્ષણનો નિષેધ છે અને એ ધર્મનાં ઉત્પત્તિ–સ્થાનમાં, માંસભક્ષણના નિષેધનું શિસ્તપૂર્વક પાલન થયું હતું એટલું તો આપ પણ

આવશ્યકતા આદિ વિષયક એક અત્યંત મહત્ત્વપૂર્ણ પત્ર લખ્યો હતો. આચાર્યશ્રીએ એ પત્રમાં જૈનધર્મની પ્રાચીનતા અને શ્રેષ્ઠતા તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ યથાયોગ્યરીતે સિદ્ધ કરી, પરમપવિત્ર મહાન્ જૈનધર્મના શાશ્વત અને વિશુદ્ધ સ્વરૂપની આબાદ રીતે ઝાંખી કરાવી છે. વળી વનસ્પતિ–આહારની આવશ્યકતા અને મહત્ત્વના પ્રશ્ન સંબંધી, આચાર્યશ્રીએ એ પત્રમાં વિદ્વત્તાયુક્ત સુંદર સમાલોચના કરી, અનેક મનનીય વિચારોનો આવિષ્કાર કર્યો છે. વનસ્પતિ–આહારનું યથાર્થરીતે સમર્થન કરી, આચાર્યશ્રીએ પોતાના પત્રમાં વનસ્પતિ–આહારના આખાયે પ્રશ્નને અનુલક્ષીને અનેરો ઉજ્જ્વલ પ્રકાશ પાડ્યો છે. આથી એ પત્ર આજે પણ અનેક રીતે મહત્ત્વનો થઇ પડે છે. આચાર્યશ્રીના એ વિચાર–પરિપ્લુત પત્રનો યથાશક્ય અક્ષરશઃ અનુવાદ આ પાનાઓમાં આપવામાં આવ્યો છે.]

—પ્રકાશક

કબૂલ કરો છો. હિન્દની જ પરિસ્થિતિ બુદ્ધધર્મના પવિત્ર બોધને અનુરૂપ હતી એમ માની લેવું એ યુક્ત નથી. હવામાન આદિની પરિસ્થિતિની સાનુકૂળતાને કારણે, હિન્દના બુદ્ધધર્માનુયાયીઓએ માંસાહાર–નિષેધનું શકયમાં શકય રીતે પાલન કર્યું અને અન્ય બૌદ્ધોએ માંસભક્ષણના નિષેધ વિષયક ધર્મ–આજ્ઞાનો લોપ કર્યો–તેમનાથી એ આજ્ઞાનું પાલન ન થઈ શકયું એમ ધારી લેવું એ ઠીક નથી. હિન્દ સિવાયના અન્ય દેશો જેમાં બુદ્ધધર્મનો પ્રચાર થયો હતો તે દેશની જનતા માંસભક્ષણના નિષેધનું મહત્ત્વ સિદ્ધાન્તની દૃષ્ટિએ તો સમજી શકી હતી. માત્ર ધર્મ–આજ્ઞાનું સક્રિય પાલન એ જ એમને દુષ્કર લાગ્યું હતું. આથી તેમના જીવનમાં માંસભક્ષણના નિષેધની દૃષ્ટિએ યથેચ્છ પરિવર્તન થઇ શકયું ન હતું. ધર્મ–આજ્ઞાનાં સક્રિય પાલન નિમિત્તે, મોહવૃત્તિનો અભાવ, નૈતિક નિર્ભીકતા, મનોબળ આદિ આવશ્યક હતાં.

હિન્દ એ બુદ્ધધર્મનું ઉત્પત્તિ–સ્થાન હતું. બુદ્ધધર્મના પ્રતિસ્પર્ધી ધર્મો હિન્દમાં વિદ્યમાન હતા. હિન્દનો પ્રત્યેક ધર્મ પોતાની શ્રેષ્ઠતા સ્થાપિત કરવાને મથતો હતો. આ સ્થિતિમાં, જે તે ધર્મના પુરાતન અનુયાયીઓને પોતાના ધર્મના મૂળ સિદ્ધાન્તોનું વિશિષ્ટ રીતે પાલન કરવાની ફરજ પડી. ધર્મના મૂળ સિદ્ધાન્તોનું પાલન ગમે તેટલું દુષ્કર હોવા છતાં, તેમને ધાર્મિક સિદ્ધાન્તોનું પાલન કરવું જ પડયું. જે તે ધર્મના અનુયાયીઓ વિધર્મીઓનાં ધર્મપાલનનું સૂક્ષ્મ રીતે નિરીક્ષણ કર્યા કરતા હતા. ધર્મપાલનમાં શિસ્તને અભાવે, ધર્મનું અધઃપતન અવશ્ય થાય એ સિદ્ધાન્ત બુદ્ધધર્મના

આદ્યભક્તોને સુપરિચિત હતો. મહાવીર(વર્દ્ધમાન) પ્રભુના જગતના ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય ધર્મબોધ, સહનશક્તિનાં અનુપમ દૃષ્ટાન્ત આદિથી, દયાપ્રધાન ધર્મોમાં જૈનધર્મે જીવદયાના પરમ સિદ્ધાન્તોથી અનોખું સ્થાન પ્રાપ્ત કરી લીધું હતું અને જૈનીય સિદ્ધાન્તોને વિશિષ્ટ મહત્ત્વ પ્રાપ્ત થયું હતું. એ સ્થિતિમાં, ધર્મપાલનમાં શિસ્તની આવશ્યકતા બુદ્ધધર્મના આદ્યભક્તોને વિશેષપણે પરિચિત હતી. હિન્દમાં બુદ્ધધર્મનું અધઃપતન શાથી થયું ? બુદ્ધધર્મનાં અધઃપતનના કેટલાંક કારણો હતાં. આમાં ધર્મપાલનમાં નિયમનનો અભાવ એ એક પ્રધાન કારણ હતું. હિન્દ અને હિન્દ બહારના અલ્પ પ્રગતિયુક્ત પ્રાન્તોની લક્ષાવધિ જનતા બુદ્ધધર્મની અનુયાયી બની હતી. આટલી બધી જનતાનાં ધર્માન્તરમાં સત્ત્વ જેવું બહુ ઓછું હતું. આથી બુદ્ધધર્મનું બળ વધવાને બદલે ઉલટું ઘટયું. ગૌતમ બુદ્ધનાં ધર્મમાં નિર્બળતાએ પ્રસાર કર્યો. અશોક આદિ શક્તિશાળી નૃપતિઓનાં ગમે તેટલાં દૃઢ સમર્થન છતાં, બુદ્ધધર્મનું અધઃપતન ત્વરિત રીતે થવા લાગ્યું. પોતાના ધર્મના અનુયાયીઓની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ કેવી રીતે થાય તેવા ઉપાયો લેવાની તેમને ફરજ પડી. ભારતવર્ષ જેવા દેશમાં ધાર્મિક મૂળ સિદ્ધાન્તોમાં શિસ્તને જ પ્રાધાન્ય હોવા છતાં, ધર્મસિદ્ધાન્તોમાં તેમને બને તેટલી છૂટછાટ આપવી જ પડી. જૈનધર્મના ઉચ્ચ સિદ્ધાન્તો હિન્દના સર્વશ્રેષ્ઠ માનસમાં દૃઢીભૂત થયા હતા. એવા વિશિષ્ટ સંયોગોમાં, બુદ્ધધર્મમાં આ રીતે શિથિલાચારનો પ્રચાર થયો હતો. બુદ્ધધર્મના નૂતન અનુયાયીઓની સ્વચ્છંદ વૃત્તિને પરિતૃપ્ત કરવા માટે, તાત્ત્વિક સંસ્થાપનવાળા નૈતિક સિદ્ધાન્તોનો પરિત્યાગ થયો. નીતિના

પ્રાચીન સિદ્ધાન્તોને બદલે નીતિવિષયક નૂતન વિચારોનો પ્રાદુર્ભાવ થયો.

આ ઉપરાંત, આત્મવિષયક સિદ્ધાન્ત ક્રમશઃ દૃઢીભૂત થવા લાગ્યો. ભિન્નભિન્ન દેવોની માન્યતાનો પાછો આવિર્ભાવ થયો. ભિન્નભિન્ન ભ્રમયુક્ત માન્યતાઓનો પાછો પ્રચાર થયો.

બુદ્ધધર્મના ઇતિહાસમાં આ સર્વ ઘટનાઓ બની એ આપ સારી રીતે જાણો છો એવી મને પ્રતીતિ છે. હિન્દ બહારના દેશોના પ્રાચીનકાલીન બૌદ્ધોએ તેમ જ કેટલોક સમય વ્યતીત થયા બાદ, હિન્દના બૌદ્ધોએ માંસાહારનો સ્વીકાર વાતાવરણજન્ય પરિસ્થિતિને લઇને કર્યો ન હતો એવી તમને આ સર્વ ઘટનાઓથી સરલતાથી ખાત્રી થશે. બુદ્ધધર્મના અનુયાયીઓ આહારની દૃષ્ટિએ માંસાહારનું વાસ્તવિક મૂલ્ય જાણતા જ ન હતા. તેમને ઘણા પ્રાચીનકાળથી માંસાહારની ટેવ હતી. માંસાહાર સ્વાદિષ્ટ લાગવાથી, તેમણે તેનો ત્યાગ કર્યો ન હતો.

જૈનધર્મની દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં, માંસાહારનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી. જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોમાં કદાપિ પરિવર્ત્તન થયું નથી. એ સિદ્ધાન્તો સર્વદા એક જ સ્વરૂપમાં રહ્યા છે અને રહે છે. સર્વ તીર્થંકરોએ સિદ્ધાન્તની દૃષ્ટિએ એક જ પ્રકારનો અનુપમ ધર્મબોધ આપ્યો છે. સર્વ તીર્થંકરોનો ધર્મબોધ આદિથી અંત સુધી એક જ પ્રકારનો હતો. તેમણે ધર્મબોધયુક્ત જીવનના પ્રારંભથી માંડીને એ જીવનના અંત સુધી એક જ પ્રકારનો ધર્મબોધ આપ્યો હતો. જૈનધર્મ એ હિન્દ–આર્યાવર્ત્તનો ધર્મ છે. આખોયે ભારતવર્ષ એક કાળે જૈનધર્મનો

અનુયાયી હતો એમ અમે માનીએ છીએ. નવીન ધર્મોના ઉદ્દ્ગમ અને વૃદ્ધિથી, જૈનધર્મના અનુયાયીઓનું સંખ્યા-બળ અવશ્ય ઘટી ગયું. એ નવીન ધર્મોના તાત્કાલિક ઉત્કર્ષ બાદ, એ સર્વ ધર્મોનું અધઃપતન કે રૂપાન્તર થયું. આધુનિક હિન્દુ ધર્મ એ ધર્મનાં રૂપાન્તરનાં એક દૃષ્ટાન્તરૂપ છે.

જૈનધર્મ તેનાં શાશ્વત સ્વરૂપમાં જૈનધર્મ રૂપે જ રહેલ છે. જૈનધર્મનાં શાશ્વત સ્વરૂપમાં અનાદિકાળથી કોઇપણ પરિ-વર્ત્તન થયું નથી. તેના શાશ્વત સ્વરૂપમાં હવે પછી કોઇ કાળે કોઇ પણ પ્રકારનું પરિવર્ત્તન નહિ જ થાય. જૈનધર્મના નીતિ અને તત્ત્વજ્ઞાનયુક્ત સિદ્ધાન્તો, અન્ય ધર્મોએ શુદ્ધ કે મિશ્ર-સ્વરૂપમાં ઓછેવત્તે અંશે કે સર્વાંશે સ્વીકાર્યા છે. જૈનધર્મના દેવો અને વીર પુરૂષો તેમ જ જૈનધર્મનો ઇતિહાસ અને પરંપરાગત કથાઓ, અન્ય ધર્મોએ કંઇને કંઇ અંશે માન્ય રાખ્યાં છે. જૈનધર્મના ઉત્સવો તેમ જ રીતરીવાજો પણ અન્ય ધર્મોએ ઓછેવત્તે અંશે ગ્રહણ કર્યા છે. જૈનીય તપશ્ચર્યાનું સ્વરૂપ પણ અન્ય ધર્મોએ અમુક અંશે માન્ય રાખ્યું છે.

વેદો અને પુરાણ ગ્રંથોમાં જે દેવોનો નિર્દેશ થયો છે તે દેવોને જ અમે માનીએ છીએ. આમ છતાં, દેવોની દિવ્યતા અને વિશુદ્ધતા સંબંધી અમારો આદર્શ સાવ નિરાળો છે. દેવો સંબંધી અમારી માન્યતામાં કોઇપણ પ્રકારની અતિશ-યોક્તિ અશક્ય જ છે. એ માન્યતાથી દેવ વિષયક કોઇપણ પ્રકારના સંશયનું સ્પષ્ટ રીતે નિરાકરણ થઈ જાય છે. કોઈ અજ્ઞાની કે નાસ્તિક મનુષ્યને જૈનીય દેવોના સંબંધમાં કંઈ પણ શંકા ઉપસ્થિત થાય તો, આધુનિક વિજ્ઞાનથી પણ તેની

કોઇપણ શંકાનું નિવારણ થઇ શકે છે. યથાર્થ શિસ્તયુક્ત ધર્મ-પાલનથી જૈનીય દેવોના સંબંધમાં કોઇપણ પ્રકારની આશંકા ટકી શકતી નથી.

જૈનધર્મે વિષયાનુરક્તિને કદાપિ સ્થાન આપ્યું જ નથી. ખરેખરાં જૈન જીવનમાં વિલાસિતાને કદાપિ સ્થાન મળ્યું જ નથી. જે મનુષ્યો સદાચાર અને અહિંસાના સિદ્ધાન્તો સંપૂર્ણ-પણે ગ્રહણ કરી શકે છે તે જ મનુષ્યો વસ્તુતઃ જૈન ધર્મના અનુયાયી થઇ શકે છે. 'જિન' એટલે સર્વ વસ્તુઓના વિજેતા. જે મહાપુરૂષો પોતાના આત્માના સંપૂર્ણ વિજેતા હોય તેઓ જ સર્વ વસ્તુઓના વિજેતા અર્થાત્ 'જિન' બની શકે છે. આવા જિન ભગવંતો કે તીર્થંકરોએ પ્રરૂપિત કરેલ માર્ગના અનુગામીઓ કે તેમના અનુયાયીઓને 'જૈન' કહે છે.

આ ઉપરથી સરલ રીતે સમજી શકાશે કે, જ્યાં સુધી આર્યાવર્ત્તની જનતામાં પ્રલોભનવૃત્તિથી પરાઙ્મુખતા અને સહનશક્તિનું આધિક્ય હતું ત્યાં સુધી, જૈનોનું સંખ્યા–બળ પણ અધિક જ હતું. આર્યાવર્તની જનતામાં સહનશક્તિ કમી થવા માંડી અને પ્રલોભનવૃત્તિમાં વૃદ્ધિ થતી ગઇ એટલે જૈનોનું સંખ્યા–બળ ઘટવા માંડયું. પૂર્વ–ઐતિહાસિક કાળમાં આર્યોની સહનશક્તિ આજના કાળ કરતાં વિશેષ હતી એમ હું માનું છું. એ કાળે કે કોઇ ઐતિહાસિક ગણાતા યુગમાં પણ જૈન ધર્મ આર્યાવર્ત્તનો ધર્મ હતો એમ જ માનવાને હું પ્રેરાઉં છું. ભ્રાતૃદ્વિતીયા (ભાઇબીજ), દીપાવલી (દીવાળી) વિગેરે હિન્દુ તહેવારોનું મૂળ સ્વરૂપ જોવા તમે પ્રયત્ન કરો. જૈનોના ઐતિ-હાસિક પ્રસંગો જ એ આ તહેવારોનાં મૂળરૂપ હોય એમ

તમને જણાઇ આવશે. હિન્દુ અને બૌદ્ધ ધર્મના પૌરાણિક ગ્રન્થોની ભિન્નભિન્ન આખ્યાયિકાઓનું મૂળ તપાસવા પ્રયત્ન કરશો એટલે જૈન ધર્મના પ્રમાણભૂત ગણાતા ગ્રંથોમાં એ આખ્યાયિકાઓ પ્રાકૃતિક અને અતિશયોક્તિરહિત સ્વરૂપમાં તમને ઉપલબ્ધ થશે. જૈનધર્મ જગતના ધર્મોમાં સૌથી પ્રાચીન ધર્મ છે અને જૈન ધર્મની કથાઓ બીજી કોઇપણ ભારતીય કથાઓ કરતાં વિશેષ પ્રાચીન છે એમ આ ઉપરથી સિદ્ધ થઇ શકે છે. જૈન ધર્મના તત્ત્વોનો આવિષ્કાર અત્યંત સરલ અને નૈસર્ગિક રીતે થયેલો છે. અન્ય ધર્મોનાં તત્ત્વો એવાં સરલ કે નૈસર્ગિક નથી. આ ઉપરથી અન્ય ધર્મોની ઉત્પત્તિ જૈનધર્મની ઉત્પત્તિ બાદ થયાનું ખાત્રીપૂર્વક પ્રમાણ મળી રહે છે. સત્કાર્યો સર્વદા ચિરસ્થાયી હોય છે. તેમનું વિસ્મરણ કદાપિ થતું નથી. જૈન ધર્મનાં તત્ત્વો એવાં સૂક્ષ્મ છે, જૈન ધર્મના નૈતિક અને તાત્ત્વિક આદર્શો એવા ઉચ્ચ છે કે, એ તત્ત્વો અને આદર્શોનો પ્રભાવ સદૈવ આર્ય માનસ ઉપર પડ્યા જ કર્યો છે. આથી જેમ જેમ સમય વ્યતીત થતો ગયો તેમ તેમ બ્રાહ્મણો વિગેરેએ અન્ય ધર્મોનું વિધાન કરવા માંડ્યું. ક્ષત્રીઓએ હિન્દના ચારે વર્ણોમાં સર્વ રીતે ઉત્તમ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું એવી જૈનોની માન્યતા છે એ આપ જાણો છો. સર્વ તીર્થંકરોનો ઉદ્ભવ ક્ષત્રીઓમાંથી જ થયો હતો. આ રીતે બ્રાહ્મણો ક્ષત્રીઓ કરતાં ઉતરતી કોટિના હતા.

બ્રાહ્મણો વિગેરેને પોતાના ધર્મનાં સંસ્થાપન માટે જૈન તત્ત્વો અને સાધનોનો આશ્રય લેવાની જરૂર પડી. આને પરિણામે, વેદ આદિ અજૈન શાસ્ત્ર ગ્રન્થોમાં અમુક શરતે માંસાહારનું વિધાન

થયું. યજ્ઞયાગાદિ નિમિત્તે, પશુહિંસા થઇ શકે એવી એ શાસ્ત્રોએ આજ્ઞા કરી. અજૈન શાસ્ત્રકારોએ લોભિષ્ટ અને લોલુપ્ત મનુષ્યોને સંતૃપ્ત કરવાના ઉદ્દેશથી, આ માર્ગનો આશ્રય લીધો હતો. જનતા પોતાના ધર્મની અનુયાયી બને એવી માંસાહારના પ્રલોભનમાં અજૈન શાસ્ત્રકારોની અભિલાષા હતી. આહાર નિમિત્તે નહિ તો યજ્ઞ નિમિત્તે પણ જનતા પશુ-હિંસા કરતી થાય એવી એ શાસ્ત્રકારોની ઉત્કટ ભાવના હતી. હિન્દુ શાસ્ત્રકારોએ આ રીતે પશુ-હિંસાનું વિધાન ન કર્યું હોત તો, કોઇ કારણે પશુ-હિંસા સંભવિત હતી ?

આમ ભિન્નભિન્ન પ્રકારના કૃત્રિમ ઉપાયોથી ભિન્નભિન્ન ધર્મોની સ્થાપના થઇ. જૈનધર્મનાં કેટલાંક તત્ત્વોને સંસ્થાપન રૂપે રાખીને, જૂદાજૂદા ધર્મ સ્થાપકોએ વૈદિક બ્રાહ્મણ ધર્મ, બૌદ્ધ ધર્મ, પ્રેમભક્તિ-પ્રધાન વૈષ્ણવ ધર્મ આદિ ધર્મોની સંસ્થાપના કરી. આ રીતે આધુનિક હિન્દુધર્મના નવીન પંથોનું નિર્માણ થયું. જે જનતા ઉપર અહિંસાના મહાન્ સિદ્ધાન્તનો પ્રભાવ પડ્યો હતો તે જનતાના માનસનું આ નૂતન ધર્મોથી સાન્ત્વન થયું. ધર્મ-સ્થાપકોએ જનતાને સંતૃપ્ત રાખવા નિમિત્તે, અનેકવિધ યુક્તિઓ અને પ્રયુક્તિઓ કરી.

આમ છતાં, '**अहिंसा परमो धर्मः**' એ સર્વથી પ્રાચીન અને મૂળ સિદ્ધાન્ત યુક્ત જીવદયાપ્રધાન અને શાશ્વત જૈન ધર્મનું નિર્મૂલન ન જ થયું. એનાં ખરાં બળને કારણે, એ મૂળ ધર્મની સંપૂર્ણ ઉપેક્ષા અન્ય ધર્મોને પાલવે તેમ જ ન હતું.

જે જે ધર્મ કે તત્ત્વજ્ઞાને જૈન ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનની સંપૂર્ણ ઉપેક્ષા કરી તે તે ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનનું અસ્તિત્વ હિન્દમાં

રહી શકયું નહિ–તે તે ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનનો હિન્દમાંથી સર્વથા લોપ થયો એ અત્રે જણાવવાની ખાસ આવશ્યક્તા છે. જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તોની ઉપેક્ષાને કારણે, હિન્દમાં બૌદ્ધધર્મનું અધઃપતન થયું. બુદ્ધ અને જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તોમાં, પરસ્પર સમાનતાને બદલે વૈષમ્યજ રહેલ છે. આથી આ બન્ને ધર્મના સિદ્ધાન્તો સમાન હોવાનો કેટલાક યુરોપીયન વિદ્વાનોનો મત સત્યથી પર છે એમ કહ્યા વિના છૂટકો જ નથી.

વિષયાસક્ત અને અલ્પ સંસ્કારી મનુષ્યોએ વેદોની રચના કરી છે. આથી વૈદિક સિદ્ધાન્તો સામાન્ય રીતે પરસ્પર અસંગત જણાય છે. વેદોમાં જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોની સંપૂર્ણ ઉપેક્ષા ન કરતાં, એ સિદ્ધાન્તોને કૃત્રિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. વૈદિક સિદ્ધાન્તોમાં મનુષ્યની સહનશક્તિની ઉગ્ર પરીક્ષાને વિશિષ્ટ પ્રકારનું સ્થાન જ નથી; ઉલટું મનુષ્યની સ્વચ્છંદ–વૃત્તિને પોષણ મળે એજ રીતે એ સિદ્ધાન્તોનું આયોજન થયું છે. વૈદિક ધર્મના સિદ્ધાન્તોમાં, જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તોનું કૃત્રિમ રીતેજ પુનર્વિધાન થયું છે.

હિન્દુઓના સનાતન ધર્મમાં જૈન ધર્મનો આત્મા છે પણ તે બલરહિત છે. એમાં ઉચ્ચ પ્રકારનાં મનોબળયુક્ત સહનશક્તિ આદિનો હ્રાસ થયો છે. ધર્મનાં નૈસર્ગિક સૌંદર્યને તેથી ખબ ઝાંખપ લાગી છે. આ પ્રમાણે, જૂદા જૂદા કાળમાં, જનતાની પરિસ્થિતિને અનુરૂપ ધર્મ–પરિવર્તન હિન્દમાં થયા જ કર્યું છે.

માત્ર જૈનધર્મમાં જ એવું પરિવર્તન નથી થયું. જૈનધર્મ, જૈન આખ્યાયિકાઓ અને જૈનીય જીવન–ક્રમ આજે હિન્દભરમાં જે ને તે સ્વરૂપમાં વિદ્યમાન છે. જૈનધર્મ હજારો વર્ષ ઉપર

જે સુંદર સ્વરૂપમાં હતો તે અસલ સુંદર સ્વરૂપમાં આજે પણ વિરાજિત છે. તેનાં સૌંદર્યમાં કંઇ પણ ઝાંખપ નથી આવી.

આજના જૈનોની સહનશક્તિ જગતભરમાં અદ્વિતીય છે. જે મનુષ્યોમાં સહનશક્તિ અને શિસ્તપાલનની વૃત્તિ સવિશેષ પ્રમાણમાં હોય તેઓ જ જૈનધર્મના અનુયાયી થઇ શકે છે. જૈનોનું સંખ્યા–બળ અલ્પ હોવાનું આ એક વિશિષ્ટ કારણ છે. જે મનુષ્યો સહનશક્તિ આદિને અભાવે, જૈનધર્મનું પાલન યથાર્થ રીતે નથી કરી શકતા તેઓ જૈનધર્મનાં ક્ષેત્રમાં નથી રહી શકતા.

પરમાણુવાદ આદિ જૈનધર્મના તાત્ત્વિક સિદ્ધાન્તો હિન્દના પ્રાયઃ સર્વ તત્ત્વજ્ઞાનોમાં પ્રધાનપણે ઉપલબ્ધ થાય છે. જૈન-ધર્મના સિદ્ધાન્તની અદ્વિતીય વિશિષ્ટતા રૂપ સ્યાદ્‌વાદના સિદ્ધાન્તની સંપૂર્ણ ઉપેક્ષા ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનોથી શકય જ નથી. સાંખ્યોએ ‘ પ્રધાન ’ નાં સ્વરૂપમાં સ્યાદ્‌વાદનો સ્વીકાર અવશ્ય કર્યો છે. નૈયાયિકોએ ‘ અણુવૃત્તિ અને વ્યાવૃત્તિ ’ રૂપે સ્યાદ્‌વાદના સિદ્ધાન્તને માન્ય રાખેલ છે. વળી જૈનો જેને જીવ અને પુદ્‌ગલ રૂપે માને છે તેને સાંખ્યો ‘ પુરૂષપ્રકૃતિ ’ ગણે છે.

બૌદ્ધધર્મના પ્રસારવાળા હિન્દ બહારના દેશોમાં, આબો-હવાની પ્રતિકૂળતાને કારણે, જનતાને માંસાહારનો આશ્રય લેવાની ફરજ પડી હતી એ મતનો ઘણીયે વાર વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. બૌદ્ધધર્મમાં માંસાહારની પ્રરૂપણા નથી થઈ. માંસાહારના પ્રશ્નની સમીક્ષા કરતાં, અનેક પ્રશ્નો પ્રાસંગિક રીતે ઉપ-સ્થિત થાય છે. એ પ્રશ્નોથી પણ જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તો અને તત્ત્વોની દઢીભૂતતા પ્રતીત થઈ શકે છે. વળી અહિંસાના

પ્રાકૃતિક સ્વરૂપમાં માત્ર જૈનધર્મ જ સર્વદા વિદ્યમાન રહેલ છે એમ પણ નિર્દિષ્ટ થાય છે. તીર્થંકર ભગવંતોએ જૈનધર્મ પોતાનો ધર્મ હોવાથી નહીં પણ તે સત્ય ધર્મ હોવાથી, જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. જૈનધર્મ અહિંસાપ્રધાન, નૈસર્ગિક સત્ય ધર્મ હોવાથી જ, જિન ભગવંતોએ પોતાના જીવન–કાળમાં એ ધર્મનો બોધ આપ્યા કર્યો હતો.

જૈન સાધુ તરીકે મને જૈનધર્મમાં નિઃસીમ પ્રતીતિ છે. જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોમાં મને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે. આથી જ હું જૈનધર્મ અને તેની અહિંસા–પ્રધાનતા સંબંધી મારા વિચારો વ્યક્ત કરૂં છું. આ મારા વિચારો યુરોપીયન વિદ્વાનોને રૂચિ-કર થઇ પડે કે નહિ તેની મને ભાગ્યે જ દરકાર છે. આમ છતાં, જે યુરોપીયન વિદ્વાનો પૌર્વાત્ય ધર્મો, પૌર્વાત્ય વિચારણા અને પૌર્વાત્ય સાહિત્યનાં અધ્યયનમાં અત્યંત મગ્ન થયા છે તેમને મારા વિચારો કદાચ સૂચક થઇ પડશે એમ હું માનું છું.

મારો આ પત્ર પૂરો થાય ત્યારે, એક સત્યમિત્ર તરીકે, આપની પાસે હું કોઇ વસ્તુની યાચના કરીશ, આપની પાસેથી હું કોઇ વસ્તુ માગી લઇશ. મારો પત્ર હજુ અપૂર્ણ છે. આ સ્થિતિમાં હું તમારી પાસેથી માત્ર એક જ વસ્તુ આગ્રહપૂર્વક માગી લઉં છું. આ વસ્તુ માત્ર એ જ કે, જૈનધર્મ વૈદિક ધર્મથી પુરાતન ધર્મ છે એ સત્ય વસ્તુ પ્રત્યે તમારે ખાસ લક્ષ રાખવું. ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રદેશમાં તમો જે કંઇ કાર્ય કરી શકયા છો તેવું કંઇ કાર્ય જૈનધર્મની પ્રાચીનતાના પ્રશ્નને અંગે તમે કરી શકો છો કે નહિ તે તમારે જોવાનું છે.

જૈનધર્મના તાત્ત્વિક સિદ્ધાન્તો વિષયક તમારાં પ્રગટ અને અપ્રગટ સાહિત્ય ઉપરથી, એ સિદ્ધાન્તોની પ્રાચીનતાના સંબં-

ધમાં આપણા બન્નેના વિચારો એક જ છે એમ હું ખાત્રીપૂર્વક જાણું છું. જૈનધર્મ વિષયક સિદ્ધાન્તોની પ્રાચીનતાના સંબંધમાં, તમે જે વિચારો લિખિત સ્વરૂપમાં વ્યક્ત કર્યા છે તે વિચારો અજૈનોને પણ ગ્રાહ્ય લાગ્યા છે એ હું જાણું છું. આ સંબંધમાં મારે એક વસ્તુનો ખાસ નિર્દેશ કરવાનો રહે છે.

અસલ જૈન આગમોની ભાષા તેમજ એ આગમોમાં પ્રરૂપિત થયેલ ધર્મ વેદોની ભાષા અને વૈદિક ધર્મની દૃષ્ટિએ અર્વાચીન નથી. આગમોની ભાષા અને આગમોનો ધર્મ એ બન્ને વૈદિક ભાષા અને વૈદિક ધર્મ કરતાં વિશેષ પ્રાચીન છે. રૂગ્વેદ, સામવેદ, યજુર્વેદ અને અથર્વ વેદ એ વેદના ચાર ભાગો છેલ્લા તીર્થંકર શ્રી મહાવીરના સમયકાળ કરતાં વિશેષ પ્રાચીન હોઇ શકે નહિ. વેદો અને પુરાણોના રચયિતા લગભગ વ્યાસ હતા એમ દંતકથાઓ ઉપરથી જણાય છે, તેમનો સમય પણ કૃષ્ણ દ્વૈપાયન જેટલો જ પ્રાચીન માની શકાય.

હિન્દના કોઈ પણ ગ્રંથના રચનાકાળ સંબંધી છેવટનો નિર્ણય તેની લેખન શૈલી ઉપરથી જ ન થઇ શકે એવો મારો નમ્ર મત છે. લેખનશૈલીનું અનુકરણ એ હિન્દીઓની વિશિષ્ટતા છે. વેદોના તાત્વિક વિભાગની રચના પ્રાયઃ ગુપ્ત રીતે પાછળથી થઇ હતી એવી મારી ખાત્રી છે. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારનું તાત્વિક વિધાન પાછળથી થયાનાં અનેક દૃષ્ટાન્તો ઉપલબ્ધ થઇ શકે છે. જૈનધર્મ અને જૈન ધર્મગ્રન્થોની પ્રાચીન પ્રમાણભૂતતાનું નિયંત્રણ કરવાનો અને પ્રત્યેક વસ્તુને હિન્દુ સ્વરૂપમાં નિર્દિષ્ટ કરવાનો ઉદ્દેશ, વેદોના તાત્વિક વિભાગની જ રચના પાછળથી થઇ તેમાં સમાવિષ્ટ થતો હતો એમ કહી શકાય.

હવે આપણે માંસાહારના પ્રશ્નનો આધુનિક દષ્ટિએ વિચાર કરીએ. આધુનિક કાળમાં, ખાદ્ય પદાર્થોનું પૃથક્કરણ વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ થયું છે. એ પૃથક્કરણ ઉપરથી, ફળો, સૂકાં ફળો આદિમાં માંસ કરતાં વિશેષ પોષક તત્ત્વો હોવાનું માલૂમ પડયું છે.

કોઈ મનુષ્યનું શરીર સ્વસ્થ હોય તો, તેનું ચિત્ત પણ સ્વસ્થ રહે છે. આ સિદ્ધાન્ત એવો તો સત્ય છે કે, તેની સત્યતા સિદ્ધ કરવાને માટે કોઈ સવિશેષ પ્રમાણની આવશ્યકતા રહેતી નથી. જે મનુષ્યનું સ્વાસ્થ્ય સારૂં હોય તેનામાં કાર્ય કરવાની શક્તિ વિશેષ હોય છે એ આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ.

માંસાહારી દેશોમાં જે જે વ્યાધિઓ માલૂમ પડે છે તેમાંના ઘણાખરા માંસાહારથી જ પરિણમે છે. ગમે તેવું સારૂં જણાતું માંસ પ્રાયઃ રોગોત્પાદક જ હોય છે. ગમે તેવું સ્વચ્છ અને સ્વાસ્થ્યદાયી જણાતું માંસ ઓછેવત્તે અંશે ક્ષયોત્પાદક અવશ્ય હોય છે. સારામાં સારા માંસની ક્ષયોત્પાદકતા, સરકારી નિરી-ક્ષકોની સંપૂર્ણ કાળજી છતાં બીલકુલ પારખી શકાતી નથી.

આ ઉપરાંત, માંસાહાર નિમિત્તે જે જાનવરોની કતલ કરવાની હોય તે જાનવરો ક્ષય રહિત હોય એવું ભાગ્યે જ બને છે. ઇંગ્લંડના શાહી કુટુંબની ગાયો ક્ષયગ્રસ્ત હોવાનું દષ્ટાન્ત તાજું જ છે. આથી એ સંબંધમાં કંઇ વિશેષ કહેવાની જરૂર રહેતી જ નથી.

બુદ્ધિશાળી કાર્યકરોને માટે, માંસાહાર વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ પ્રતિકૂળ છે એમ આ સર્વ ઉપરથી મને તો લાગે છે. માંસા-

હારથી રોગ તેમ જ આલસ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. જે પ્રાણીઓ માંસાહારી હોય છે તેઓમાં આલસ્યનું પ્રાધાન્ય હોય છે એ સુવિદિત છે.

યુરોપમાં ફ્રાન્સ, ઈટલી અને સ્વીટ્ઝર્લૅન્ડનો મજૂર વર્ગ પુષ્ટિદાયક વનસ્પતી–આહાર સામાન્ય રીતે ગ્રહણ કરે છે. આ ત્રણે દેશોના મજુરો માંસાહારનો ઉપયોગ ક્વચિત જ કરે છે. માંસના સ્વાદની ખાસ ઇચ્છા થઈ હોય કે તહેવારોના દિવસો સિવાય, માંસાહાર ભાગ્યે જ થાય છે. આમ છતાં, માંસાહારી અંગ્રેજો કરતાં તેઓનું સ્વાસ્થ્ય અને બળ ખૂબ ચઢી જાય છે. હિન્દી સૈન્યનો જે વિભાગ મહા બળવાન અને અત્યંત સહનશીલ ગણાય છે તે વિભાગના સૈનિકોએ કદાપિ માંસાહાર કર્યો નથી. હિન્દી સૈન્યના વનસ્પત્યાહારી સૈનિકો જગતમાં સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાય છે. એ સૈનિકોએ હજારો વર્ષ થયાં માંસાહારનો સ્પર્શ સુદ્ધાં નથી કર્યો.

આ પત્રમાં માંસાહારના સ્થૂલ દૃષ્ટિબિન્દુ સંબંધી યથાશક્ય સમીક્ષા થઈ ગઇ. હવે માંસાહાર સંબંધી આત્મિક દૃષ્ટિબિન્દુથી વિચારણા કરવાની રહે છે. જૈન ધર્મમાં શિસ્ત અને સંયમને વિશિષ્ટ રીતે પ્રધાન સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે એ આપણે જોઇ ચૂકયા છીએ. આત્માના વિજય અર્થે, જૈનો શિસ્ત અને સંયમનું પાલન પોતાનાં જીવનમાં સંપૂર્ણપણે કર્યા જ કરે છે. અહંભાવ એ આત્માનો મહાન્‌માં મહાન્ શત્રુ છે. આથી અહંભાવનાં શમન નિમિત્તે, સંયમ અને શિસ્તનાં પાલનની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. મહાવીર સ્વામી આત્માના વિજેતા હતા. આથી જ તેમની મહાન્ વીર પુરૂષ તરીકે ગણના થઇ છે. મહાવીર (મહા+વીર) અર્થાત્ મહાન્ વીર પુરૂષ.

આધ્યાત્મિક સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવી એ માનવ જીવનનો ઉદ્દેશ છે. આત્માને બંધનકારક સંચિત કર્મોનું નિવારણ કરી, સંવરથી આધ્યાત્મિક શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરવી એ મનુષ્ય જીવનનું ધ્યેય છે. કર્મના સંવર અને વિનાશ નિમિત્તે, બાહ્ય અને અભ્યંતર તપ અત્યંત આવશ્યક છે. શરીર, મન અને વાણીનો સંયમ, ધર્મધ્યાન આદિ બાહ્ય અને અભ્યંતર તપ ગણાય છે, તપથી સંસારનો મોહ છૂટી જાય છે, ધાર્મિક તત્ત્વોનાં અનુ-ષ્ઠાન માટે ઉત્કટ ઇચ્છા થાય છે, મહાપુરૂષોના પરમ પવિત્ર બોધ માટે પૂજ્ય બુદ્ધિ પરિણમે છે વિગેરે અનેક પ્રકારના લાભ થાય છે. તપ આદિથી કર્મનો ક્ષય થાય છે અને નવીન કર્મોની પરિણતિ(આશ્રવ)ની સંભાવના નથી રહેતી. આશ્રવનો પ્રતિરોધ થાય એ સ્થિતિમાં આત્માના નૈસર્ગિક ગુણોનો અત્યંત વિકાસ થવા માંડે છે. પ્રાન્તે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ચારિત્રરૂપ આત્માની ત્રણ મહાન્ કુદરતી શક્તિઓ સંપૂર્ણપણે ખીલી નીકળે છે. પરિણામે આત્માને મોક્ષ કે શાશ્વત સંપૂર્ણ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

શરીર આહાર વિના ટકી શકતું નથી. જીવનના નિભાવ માટે આહારની જરૂર છે. જેમ ઇન્ધન એ અગ્નિને પોષણરૂપ છે તેમ આહાર એ જીવનને પોષણરૂપ છે. જે પ્રાણીને જીવનની લાલસા હોય તે પ્રાણીએ આહાર અવશ્ય ગ્રહણ કરવો જોઇએ.

કોઇ પણ પ્રકારના આહારમાં પ્રાણીઓનો વિનાશ અનિ-વાર્ય છે એ આપણે જાણીએ છીએ. આપણા જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણે, આપણાથી જાણ્યે અજાણ્યે હજારો જીવોની હિંસા થાય છે. ગમે તેટલી સાવચેતી લીધા છતાં, આ હિંસા કોઈથી અટ-

કાવી અટકાવાતી નથી. મહાન્ અને બળવાન્ પ્રાણીઓનો નિર્વાહ નાનાં પ્રાણીઓ ઉપર ચાલે છે, જીવન-કલહમાં ખરેખરાં બળવાન્ પ્રાણીઓ જ ટકી શકે છે એમ કુદરતમાં સર્વત્ર જોવામાં આવે છે. પ્રકૃતિનો આ એક અનિવાર્ય નિયમ છે. ખેડુત અસંખ્ય જીવોની હિંસા કરે છે. વનસ્પતિના આરોપણ અને ઉદ્ગમમાં પાર વિનાના જીવોની હિંસા થાય છે. પૃથ્વી, પાણી આદિ અસંખ્ય જીવોથી ભરપૂર છે. સમગ્ર વિશ્વ જીવોથી જ વ્યાપ્ત છે. આથી જીવોની હિંસા પ્રતિક્ષણે થયા જ કરે છે.

જૈન સાધુઓ અને શ્રાવકો (વ્રતધારી) બરાબર ઉકાળેલું પાણી વાપરે છે એ આપ સારી રીતે જાણો છો. જે પાણી બરાબર ઉકાળેલું ન હોય તે પાણીનો ઉપયોગ જૈન સાધુઓ અને શ્રાવકો નથી કરતા. પાણી બરોબર ઉકાળ્યા પછી, તેમાંથી ત્રણ વાર બુદ્‌બુદો(પરપોટા)નું નિઃસારણ થયા બાદ, તે પીવાને લાયક બને છે. વર્ષાઋતુમાં પાણી ત્રણ ત્રણ પ્રહરને અંતરે ઉકાળવું જોઇએ. શીત અને ગ્રીષ્મઋતુમાં પાણી ઉકાળવાનું અંતર અનુક્રમે ૪ પ્રહર અને પાંચ પ્રહરનું છે. આ પ્રમાણે પાણી ઉકાળીને પીવાનો ઉદ્દેશ, જીવોની હિંસા બને તેટલી ઓછી થાય એ જ છે. પાણી જયાં સુધી ઠંડું હોય ત્યાં સુધી, તેમાંના સૂક્ષ્મ જીવોની વૃદ્ધિ અગણિતપણે સમયે સમયે થયા જ કરે છે. પાણી બરોબર ઉકળેલું હોય તો, સૂક્ષ્મ જીવો તેમાં અમુક કાળસુધી વિદ્યમાન હોતાજ નથી. આથી એ સ્થિતિમાં, જીવોની વૃદ્ધિ અને વિનાશ અશક્યજ બને છે. ઉકાળેલાં પાણીમાં જીવોની ઉત્પત્તિ જે તે નિશ્ચિત સમય બાદજ થાય છે.

જે પાણી ૭૮° ફેહ્‌રનહીટથી વધારે ઉકાળેલું હોય તેમાં

સૂક્ષ્મ જીવો ટકી શકતા નથી એવો યુરોપીયન વૈજ્ઞાનિકોનો મત છે. આથી જૈન શાસ્ત્રોનો મત અસત્ય નથી એમ સુપ્રતીત થઇ શકે છે.

જૈન સાધુઓને પાળવાના નિયમો શ્રાવકોને પાળવાના નિયમો કરતાં વિશેષ કઠીન છે, આથી જૈનોમાં સાધુઓને અહિંસા વ્રત અને શ્રાવકોને સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત એ રીતે વ્રતો પાળવાનાં હોય છે. સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતધારી શ્રાવકો પાણી ઉકાળી શકે છે, રસોઇ અને એવાં બીજા કામો કરી શકે છે. આ સર્વ કાર્યો એવાં છે જેમાં જીવહિંસા અનિવાર્ય થઈ પડે છે. સાધુઓ અહિંસાવ્રત (મહાવ્રત) પાળે છે. તેમનાથી રસોઇ વગેરે કામો થઈ શકતાં નથી. તેઓ ભિક્ષાથીજ આહાર પ્રાપ્ત કરે છે. સાધુઓને આહારપાણી વહોરાવવાં એ શ્રાવકો પોતાનો ધર્મ સમજે છે. આથી સાધુઓને આહાર આદિ વહોરાવવામાં શ્રાવકોને અત્યંત હર્ષ થાય છે.

જૈન સાધુઓ વસ્તુતઃ જનતાના સેવકો છે. આધુનિક કાળના સમર્થ વૈજ્ઞાનિકો અને વિદ્વાનો જગતની સેવા કરી રહ્યા છે. જૈન સાધુઓ પણ તેજ પ્રમાણે જગતની મહાન્ સેવાજ કરી રહ્યા છે એમાં કંઇ શક નથી. જૈન સાધુઓ જગતની જે ઉચ્ચ પ્રકારની આધ્યાત્મિક સેવા કરે છે તેવી સેવા વૈજ્ઞાનિકો અને વિદ્વાનોથી પણ અશક્ય છે. આહાર આદિ તૈયાર કરવામાં શ્રાવકોને જે પાપ થાય છે તે પાપનું નિવારણ સાધુઓની ભક્તિથી થઇ જાય છે એમ હું માનું છું.

જીવોના એકેન્દ્રીય, બેઇન્દ્રીય, ત્રેન્દ્રીય, ચઉરેન્દ્રીય અને પંચેન્દ્રીય એમ પાંચ પ્રકારો જૈનો માને છે. જે તે જીવને

તેના પાપ કે પુણ્યયુક્ત કર્માનુસાર સંસારમાં નીચ કે ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત થાય છે. એકેન્દ્રીય જીવનાં પૂર્વસંચિત પુણ્યકર્મ કરતાં, બેઇન્દ્રીય જીવનાં પૂર્વસંચિત પુણ્ય કર્મ અધિક હોય છે. આથી બેઇન્દ્રીય જીવની હિંસા કરવી એ એકેન્દ્રીય જીવના વિઘાત કરતાં વિશેષ પાપદાયી છે. આજ રીતે ત્રેન્દ્રીય જીવનું પૂર્વસંચિત પુણ્યકર્મ બેઈન્દ્રીય જીવનાં પૂર્વસંચિત પુણ્યકર્મ કરતાં અધિક હોવાથી, ત્રેન્દ્રીય જીવની હિંસા બેઇન્દ્રીય જીવની હિંસા કરતાં પાપરૂપ છે. પંચેન્દ્રીય જીવોનાં પૂર્વસંચિત પુણ્ય-કર્મ એકેન્દ્રીય જીવનાં પૂર્વોપાર્જિત પુણ્ય કરતાં અનંતગણું અધિક હોવાથી, પંચેન્દ્રીય જીવ(ગાય, બકરો વિગેરે)ની હિંસા એકેન્દ્રીય જીવ(વનસ્પતી આદિ)ની હિંસા કરતાં અનંત ગણી પાપોત્પાદક છે.

વનસ્પતિજન્ય વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવામાં પણ કંઇને કંઈ પાપ અવશ્ય રહેલ છે એમ અમે માનીએ છીએ. એકેન્દ્રીય જીવોની હિંસા થતી અટકે એ ઉદ્દેશથી, જૈન સાધુઓ અને શ્રાવકો ઉપવાસ આદિ તપશ્ચર્યા પ્રસંગોપાત્ત કરે છે. દ્વિતીયા, પંચમી, અષ્ટમી, એકાદશી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાના દિવસોએ તો આ તપશ્ચર્યા વિશિષ્ટ રીતે થાય છે.

મનુષ્યને પ્રકૃતિ તરફથી જે આહાર મળ્યા કરે છે તે આહાર ગ્રહણ કરવાની મનુષ્યને અમુક સંયોગોમાં કે અમુક મર્યાદાપર્યંત ફરજ પડે છે. પ્રકૃતિ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરી, પોતાને વાસ્તવિક રીતે જે આહાર અનુકૂળ અને લાભદાયી હોય તેજ આહાર ગ્રહણ કરવો એ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. પોતાને સર્વ રીતે અનુકૂળ અને લાભદાયી આહાર ગ્રહણ

કરવાની મનુષ્યમાં વિશિષ્ટ શક્તિ છે. મનુષ્ય કુદરતને પોતાને અનુકૂળ બનાવે છે. તિર્યંચ પ્રાણીઓથી તેમ થઇ શકતું નથી. તેમને કુદરતને અનુકૂળ રહીનેજ વર્ત્તવું પડે છે. તેમનાથી કુદરતનો ઉપભોગ તેમની ઇચ્છાનુસાર થઇ શકતો નથી. મનુષ્ય અને તિર્યંચો વચ્ચે આ એક મહાન્ ભેદ છે. તિર્યંચ પ્રાણીઓને પોતાનાં સ્થૂલ શરીરનોજ વિચાર કરવાનો હોય છે. મનુષ્યને સ્થૂલ શરીર ઉપરાંત આત્માનો વિચાર પણ કરવાનો છે. મનુષ્ય અને તિર્યંચ પ્રાણીઓ વચ્ચે આ એક બીજો મહાન્ ભેદ રહેલો છે.

આત્માની સંપૂર્ણ પ્રગતિ થયા વિના, સંપૂર્ણતાનાં ધ્યેયની સિદ્ધિ અશક્ય છે. આત્માની સંપૂર્ણ પ્રગતિ નિમિત્તે, પરિસ્થિતિ આદિ સર્વથા અનુકૂળ હોવાની આવશ્યકતા છે. આથી આધ્યાત્મિક ધ્યેયને પ્રતિકૂળ એવી પરિસ્થિતિવાળા દેશમાં મનુષ્યે નજ રહેવું જોઇએ. જે દેશમાં માંસાહાર જ થતો હોય તે દેશનો ત્યાગ કરી આધ્યાત્મિક પ્રગતિના ઇચ્છુક મનુષ્યે વનસ્પતિ–આહારવાળા દેશમાંજ નિવાસ કરવો જોઇએ.

આર્યોનું અસલ નિવાસસ્થાન ધ્રુવપ્રદેશમાં હતું એમ કેટલાક પૌર્વાત્ય વિદ્વાનો કહે છે. આ મંતવ્ય સત્ય હોય એમ હું માની શકતો નથી. પોતાની આગળ ધપતી જતી સંસ્કૃતિને અનુકૂળ નિવાસસ્થાનમાં વાસ કરવો એજ અસલ નિવાસસ્થાનનો ત્યાગ કરવાનો આર્યોનો ઉદ્દેશ હતો એવી મારી માન્યતા છે. આર્યોનું આધુનિક નિવાસસ્થાન આજ ઉદ્દેશથી પસંદ કરવામાં આવ્યું હતું. મનુષ્ય પોતાના ઉપયોગ અર્થે કોઇ પણ ઇચ્છિત વસ્તુની પસંદગી કરી શકે છે. અનિષ્ટ વસ્તુઓનો તે ત્યાગ કરી શકે છે. યથાર્થ મનોબળ હોય તો, પોતે પસંદ કરેલી સુયોગ્ય વસ્તુથી, પોતાનાં

શરીરની સુધારણા પણ કરી શકે છે કે તે વસ્તુને પોતાની શારીરિક રચનાને અનુકૂળ બનાવી શકે છે.

આ નિયમનું અનુસરણ કરીને શીતકટિબંધવાસી મનુષ્ય ઉષ્ણુકટિબંધમાં વાસ કરી શકે છે. વનસ્પતિ–આહારથી પણ તેનું શરીર બળ જળવાઈ રહે છે. તે સારી રીતે કામ કરી શકે છે. તેનાં સ્વાસ્થ્યને કંઇ પણ નુકશાન થતું નથી.

માત્ર જિહ્વેન્દ્રીયના સ્વાદના અપવાદરૂપ કારણ સિવાય, માંસાહારને સમર્થનરૂપ કોઈ પણ કારણ દૃષ્ટિગોચર થઈ શકતું નથી. આમ છતાં, માંસાહારીઓ માંસાહારના સમર્થનરૂપ કોઇને કોઈ કારણ શોધી કાઢે છે કે એવું કોઈ કારણ શોધવાનો પ્રયત્ન કરે છે. હિન્દ સુદ્ધાં દુનીયાના દરેક દેશમાં આજ સ્થિતિ જોવામાં આવે છે. મનુષ્ય માત્રે પોતાનું જીવન એવી રીતે ચલાવવું જોઇએ કે, કોઇ પણ સંયોગોમાં તેના અંતરાત્માને કોઈ રીતનો આઘાત નજ થાય. આત્માના પરિપૂર્ણ વિકાસ નિમિત્તે, આ પ્રથમ પ્રકારનો આવશ્યક માર્ગ છે. તીર્થંકર ભગવંતો તેમજ સૉક્રેટીસ, ગૌતમ બુદ્ધ, પીથાગૉરાસ સેનેકા, પ્લુટાર્ક, ઍપોલોનીયસ, ઑરીગન, ફ્રૅન્સીસ, ઍસીસી, ગૅઝેન્ડી, ગ્લેઝર આદિ ભિન્નભિન્ન કાળ અને ભિન્નભિન્ન દેશોના મહાપુરૂષોએ આત્મોન્નતિના આ પ્રારંભિક માર્ગની પ્રરૂપણા કરી છે. મહાપુરૂષોએ નિર્દિષ્ટ કરેલ આ પ્રારંભિક માર્ગનું અનુસરણ કરવું એ સર્વ મનુષ્યો માટે શોભાસ્પદ છે. એ માર્ગનું અનુસરણ કોઇ પણ મનુષ્યને માટે લજ્જાસ્પદ નથી.

નૈતિક પ્રકૃતિ એ મનુષ્ય જાતિની વિશિષ્ટતા છે. આથી એની સુધારણા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. કોઇ પણ મનુષ્યે કોઇ પણ કારણ કે હેતુસર કોઇ પણ પ્રાણીને

કોઇ પણ પ્રકારનું દુઃખ નજ દેવું જોઇએ. પોતાને દુઃખ થાય અને બીજાં પ્રાણીને દુઃખ થતું અટકે તો, પોતેજ દુઃખ ખમી લેવું એજ બહેતર છે.

વનસ્પતિ આહારના પ્રશ્ન સંબંધી આ પત્રમાં બને તેટલી ચર્ચા મેં કરી છે. આથી કોઇ સવિસ્તૃત ચર્ચાની આવશ્યકતા હોય એમ હું માનતો નથી. સંત બેનેડીકટ, સંત પૉલ, આદિ મહા-પુરૂષોના સ્મારકરૂપ મહાન્ મંડળો ઇંગ્લંડ, જર્મની, સ્વીટ્ઝર્લેંડ વિગેરેનાં વનસ્પતિ–આહાર ઉત્તેજક મંડળો અને આધુનિક કાળના કેટલાક નામાંકિત તબીબો તેમજ વૈજ્ઞાનિકો વિગેરેએ વનસ્પતિ–આહારને સમર્થનરૂપ વ્યાપક બોધ આપી તે સંબંધમાં પુષ્કળ પ્રચારકાર્ય કર્યું છે.

માંસાહારના હિમાયતીઓ માંસાહારના સમર્થન નિમિત્તે અનેક મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત કરે એ સંભાવ્યજ છે. માંસાહારીઓ માંસાહાર અનેક રીતે લાભદાયી છે એવી અનેક દલીલો પણ કરે છે. માંસાહારથી શરીર તેમજ ચિત્તને અનેક પ્રકારના લાભ થાય છે એમ પણ માંસાહારીઓ કહે છે. પણ તેથી શું ? માંસાહારથી કોઇ પણ પ્રકારનો કશોયે ફાયદો હોય એમ નિર્દિષ્ટ થતું જ નથી.

કોઇ ખેતરમાં જઇને જુઓ. તેમાં ખેતીનું જે જે કાર્ય થાય છે તે સર્વ હિંસાજનક છે, કૃષિનાં પ્રત્યેક કાર્યથી વ્યાપક ક્ષેત્રમાં હિંસા થયાજ કરે છે. આમ છતાં, એ બધું કૃષિ–કાર્ય જોઇને, ચિત્ત અત્યંત પ્રસન્ન થાય છે. કસાઇની દુકાને થતી હિંસા કે યજ્ઞ પ્રસંગે થતી હિંસાથી ચિત્ત કદાપિ પ્રસન્ન થતું નથી. યજ્ઞ નિમિત્તે થતી પશુહિંસાથી ચિત્તને વાસ્તવિક આનંદ કદાપિ

નથી થતો. એ હિંસાનાં દૃશ્ય માત્રથી મનુષ્ય કંપી ઉઠે છે. આખાંયે શરીરમાં એક પ્રકારની ધ્રૂજારી છુટે છે. એ ધ્રૂજારીને પરિણામે, મનુષ્યને કેટલીક વાર માંસાહાર કે પશુ–હિંસાનો ત્યાગ કરવાની વૃત્તિ પણ પરિણમે છે. જે મનુષ્યોને માંસાહારનો મોહ છૂટી નથી શકતો તેમની માંસ–લોલુપતા કાયમ રહે છે. હિંસાના ક્ષણિક દૃશ્યોથી તેમનાં ચિત્ત ઉપર કશીયે અસર નથી થતી.

હિંસાનાં દૃશ્યથી પર થતાં, જનતાનું માનસ પાછું જેવું ને તેવું નિર્દય બની જાય છે. માંસાહારની વૃત્તિ પાછી સતેજ બને છે. આવો અનુભવ મને ઘણાયે મનુષ્યોનો થયો છે. ઘણાયે મનુષ્યોએ હિંસાનાં હૃદયવિદારક દૃશ્યો જોઇને તે સંબંધી સહૃદય એકરાર પણ કર્યો છે. તેમની અનુભવ–કથાથી ઘણાએ મનુષ્યોનાં દિલ કંપી ઉઠે છે. જૈનોનું હૃદય તો હિંસાની આવી કારમી કથાઓથી ખૂબ કમકમી જાય છે.

માંસાહારનો ત્યાગ કર્યાથી, જે તે મનુષ્યનું હૃદય દયાળુ બને છે એ એક મહાન્ લાભ છે. માંસાહારીઓ આહાર નિમિત્તે, પશુ–હિંસા કરીને અત્યંત નિર્ઘૃણ બને છે. માંસાહારને કારણે, ક્ષુલ્લક અને અક્ષમ્ય કારણવશાત્ પણ સંસ્કારી યુરોપીયનો નિર્ઘૃણમાં નિર્ઘૃણ કાર્યો કરે છે. ઇંગ્લંડ વિગેરે સુધરેલા દેશો પશુઓ ઉપર ઘાતકીપણું ગુજારવાની પોતાના દેશમાં મનાઈ છે એવો દાવો કરે છે. પશુઓ ઉપર ઘાતકીપણું ન ગુજરે તે માટે પોતાના દેશમાં કાયદા હોવાનો ખોટો ગર્વ પણ કેટલાક દેશો કરે છે.

યદ્યપિ આ દેશોમાં પાળેલાં જાનવરોને ગમે તેમ માર નહિ પડતો હોય, જાનવરોની કતલ બને તેટલી ઉતાવળે થતી હોય

છતાં, તેથી સ્ત્રીઓનાં શરીર આદિની શોભા નિમિત્તે, જીવતાં પક્ષીઓની પાંખોમાંથી પીછાં કાઢવાનું ઘાતકી કામ કોઇ રીતે અટકી જાય છે ? ના, નહિજ. ગમે તેટલા કાયદાઓ હોવા છતાં, ફેશન નિમિત્તે થતી ઘોર હિંસાનું નિવારણ નથી થતું. આહાર નિમિત્તે સીલોનો કરૂણ વધ થયાજ કરે છે.

સીલોની જે ઘાતકી હિંસા થાય છે તે હિંસાના દૃશ્ય માત્રથી ગમે તેવા નિર્દય મનુષ્યનું હૃદય પણ કંપી ઉઠે છે. એ હિંસાનું દૃશ્ય કોઈ પણ મનુષ્ય થોડીજ વાર જુએ એટલે તે જરૂર કંપી જાય છે. સીલોની ભયંકર કતલ, બચ્ચાંઓનાં માથાં અફાળવાં કે ચામડી ઉતારી લેવી એ સર્વ દૃશ્ય ખરેખર હૃદયવિદારી થઇ પડે છે. સીલોની હિંસા કરનારાઓમાં દયાનો છાંટો પણ નથી હોતો. આટલી બધી ઘોર હિંસા આહાર-પ્રાપ્તિ નિમિત્તેજ થાય છે. આવાં ઘોર કૃત્યો માંસાહાર અર્થેજ થાય છે.

વનસ્પતિ-આહારીઓને આવી ભયંકર હિંસા કરવી પડતી નથી. તેઓ એવી ભયંકર હિંસા કરવા પણ નજ દે.

મનુષ્ય માત્રે પ્રત્યેક કાર્યમાં નિર્ઘૃણતાને બદલે જીવદયાને પ્રધાન સ્થાન આપવું જોઇએ. પ્રત્યેક મનુષ્યે સર્વ કાર્યોમાં મનુષ્ય સિવાયનાં અન્ય પ્રાણીઓનાં હિતની ઉપેક્ષા નજ કરવી જોઇએ. મનુષ્ય દૃશ્ય જગતના અધિષ્ઠાતારૂપ છે. તેનામાં પોતાની જાતિ પ્રત્યે કોઇ પણ પ્રકારનો પક્ષપાત ન હોવો જોઇએ. તેણે ઇતર પ્રાણીઓ પ્રત્યે નિર્ઘૃણતા ન દાખવવી જોઇએ. જગતનાં સર્વ પ્રાણીઓનું કલ્યાણ થાય એજ તેની પ્રધાન વૃત્તિ હોવી જોઇએ.

નિષ્પક્ષપાત વૃત્તિ અને સત્ય ન્યાય એ આધ્યાત્મિક પરિપૂર્ણતાના પ્રથમ આવશ્યક અંગરૂપ છે. ભૌતિક વસ્તુઓનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પણ આધ્યાત્મિક પૂર્ણતાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. આધ્યાત્મિક પૂર્ણતા વિના, ભૌતિક વસ્તુઓનું પૂર્ણ જ્ઞાન નથી થઈ શકતું. આથી ભૌતિક વસ્તુઓનાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનની મહત્ત્વાકાંક્ષાવાળા મનુષ્યોને આધ્યાત્મિક પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવી પડે છે.

શારીરિક વિજ્ઞાનની પ્રગતિ થાય તદર્થે, પ્રાણીઓનાં અંગછેદનનું કાર્ય આજના જમાનામાં ધમધોકાર ચાલુ છે. પ્રાણીઓનાં અંગછેદનનાં આ ભયંકર અને વ્યાપક કાર્યથી, પ્રાણીઓ વિષયક શારીરિક જ્ઞાનમાં જનતાની ખરી સેવાજનક રીતે વૃદ્ધિ થતી હોય એમ હું નથી માનતો.

જો તમારામાં આધ્યાત્મિક પરિપૂર્ણતા હશે તો, તમને સત્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ એની મેળે થશે. તમને સર્વજ્ઞતાની સિદ્ધિ પણ થશે. તમે જગતનું ભૌતિક તેમજ આધ્યાત્મિક શ્રેય બને તેટલું કરી શકશો. આથી આધ્યાત્મિક પરિપૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે, સર્વ ઇષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ આવશ્યક છે. દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ વધે એ રીતે શરીરને કેળવવું એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું પરમ કર્તવ્ય છે. જૈન સાધુઓ શરીરને આ રીતે કેળવે છે. આથી તેઓ અઠવાડિઆના ઉપવાસ હોય છતાં પણ ધર્મ, સાહિત્ય આદિ કાર્યોમાં જ મગ્ન રહે છે. ઉપવાસને દિવસે તેઓ પાણી સિવાય, બીજું કશુંયે નથી લેતા. કેટલાક પાણી પણ ભાગ્યેજ લે છે. આટલી બધી સહનશક્તિ માત્ર વનસ્પતિ–આહારીઓમાંજ હોય છે એમ અનુભવ ઉપરથી પૂરવાર થયું છે. જગતના પ્રલોભનોનો સામનો કરવા તમારા મનને બરોબર કેળવો. જીવ-

નના સત્ય ઉદ્દેશનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો પ્રયત્ન કરો. આજ ખરૂં ધન્ય જીવન છે.

આ પત્ર ખૂબ લંબાવી, આપનો અમૂલ્ય સમય અનાવશ્યક રીતે વ્યતીત કરવા હું ઇચ્છતો નથી. તમે મારા જૂના મિત્ર છો એ કારણે તેમજ જીવદયાની વૃત્તિથી અત્યંત પ્રેરાઇને મેં આ પત્રમાં ઘણુંયે લખ્યું છે. હવે હું માત્ર થોડુંક જ લખવા માગું છું. આ પત્રમાં, મેં જે જે વસ્તુઓનો નિર્દેશ કર્યો છે તેમાંની ઘણીખરી તમારી જાણ બહાર નથી. મેં આ પત્રમાં જે જે વસ્તુઓનો નિર્દેશ કર્યો છે તે તે વસ્તુઓ મને અત્યંત રૂચિકર છે એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર હોય. એક મિત્રને જે વસ્તુ રૂચિકર જણાય તે વસ્તુ તે બીજા મિત્રને પ્રાયઃ લખી જણાવે છે. બીજા મિત્રને એ વસ્તુ રૂચિકર થઇ પડે કે ન પણ પડે. જૈનશાસ્ત્રનાં પરમ તત્ત્વોનો બોધ આગ્રહપૂર્વક કર્યા કરવો એ જૈન સાધુ તરીકે મારૂં કર્તવ્ય છે. મારૂં એ કર્તવ્ય મેં આ પત્રમાં કંઇક અંશે બજાવ્યું છે. એ કર્તવ્ય ફલદાયી નીવડે કે ન નીવડે, મારો બોધ તમે ગ્રહણ કરો કે ન કરો એ જૂદી વાત છે. તમને જે વિચારો રૂચિકર હોય તે વિચારો ભલે કાયમ રહે. એથી તમે અને હું કોઇ રીતે જૂદા પડી જતા નથી. બે જૂદા જૂદા પક્ષના વકીલોમાં વસ્તુતઃ જેમ ભિન્નતા નથી તેમ આપણી વચ્ચે પણ કોઈ પણ પ્રકારની ખરી ભિન્નતા નથી એમજ સમજી લેશો.

જેમ જેમ સમય વ્યતીત થતો જાય છે તેમ તેમ મનુષ્યના સ્થૂલ જગત્‌વિષયક જ્ઞાન અને અનુભવમાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે. મનુષ્યનું આયુષ્ય વધે છે એટલે સ્થૂલ જગત્‌નાં જ્ઞાન અને

અનુભવનો સક્રિય ઉપયોગ કરવાનો સમય સાહજિક રીતે ઘટે છે. આ કારણે, કોઇ પણ મનુષ્યને તેના જન્મદિને ધન્યવાદ આપવો એમાં અમને કોઇ પણ પ્રકારનો અર્થ નથી જણાતો. આપના જ્ઞાનમાં સદૈવ વૃદ્ધિ થયા કરે છે અને આપ જનતાનું વાસ્તવિક કલ્યાણ કરવાની અને જનતાને ઉપયુક્ત કાર્યો કરવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા રાખો છો. આથી જન્મદિને ધન્યવાદ આપવાની નિરર્થકતાનો નિયમ આપના સંબંધમાં વિશિષ્ટ રીતે પાલનીય થઈ પડે છે.

યુરોપીયન વિદ્વાનોનું લક્ષ હાલમાં જગત્‌ની ભૌતિક પ્રગતિમાં સામાન્ય રીતે પરોવાયેલું છે. ભૌતિક પ્રગતિમાં વિદ્વાનોનું લક્ષ પરોવાય એટલે જગતનું સુખ વધવાને બદલે ઘટે છે. જગત્‌માં ખોટો મોજશોખ વધે છે.

જે મનુષ્યો પોતે પરિપૂર્ણ બની, જનતાની પ્રગતિ સાધવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને પોતાનાં અનુકરણીય દૃષ્ટાન્ત તેમજ ઉપદેશથી, જનતાને પરિપૂર્ણ બનવા અહોનિશ પ્રેરણા કર્યા કરે છે તેઓજ જગત્‌ના ખરા ઉદારચરિત મહાપુરૂષો અને ખરા કાર્યકરો છે એવો મારો નમ્ર મત છે.

આધુનિક વિદ્વાનોનાં વિવિધ અન્વેષણો તેમજ આધુનિક વિજ્ઞાને પ્રતિપાદિત કરેલા અનેક સત્યો અનેક રીતે પ્રતીતિકારક છે એમાં કંઇ શક નથી. એ અન્વેષણો અને સત્યોનો ઉપયોગ, સર્વજ્ઞ તીર્થંકર ભગવંતોના ગંભીર અને સૂચક ઉપદેશ અનુસાર થાય તો, તેથી જનતાની વાસ્તવિક પ્રગતિ વિશેષ પ્રમાણમાં જરૂર થાય એ નિઃસંદેહ છે. તીર્થંકર ભગવંતો

સર્વજ્ઞ હોવાથી, જનતાની વાસ્તવિક પ્રગતિ શું છે અને ખરૂં સુખ શું છે તે તેઓજ સમજી શકે છે.

જૈન શાસ્ત્રોનું પ્રાચીન દૃષ્ટિબિન્દુથી અધ્યયન કરવું એ જેટલું આવશ્યક છે તેટલુંજ એ શાસ્ત્રોમાંથી જનતાને ઉપ-યુક્ત અને કલ્યાણકારક તત્ત્વ શોધી કાઢવું એ આવશ્યક છે. આથી એ શાસ્ત્રોનાં અધ્યયન ઉપરાંત, એ શાસ્ત્રોનાં ઉપયોગી તત્ત્વો શોધી કાઢવામાં સદા મગ્ન રહેવા, હું આપને એક મિત્ર તરીકે સૂચન કરૂં છું. ધર્મશાસ્ત્રોના ઉપયુક્ત તત્ત્વો જાણવાં એ સત્ય ધર્મ છે.

જૈનશાસ્ત્રો સર્વશ્રેષ્ઠ વૃક્ષોરૂપ છે. એમાંથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ ફળો ઉત્પન્ન થયા કરે છે એવી મને ખાત્રી છે. જૈનશાસ્ત્રોરૂપ ઉત્તમ વૃક્ષોનાં ઉત્તમ ફળોનો આસ્વાદ તમે અને હું કર્યા કરીએ અને એ ફળોનો આસ્વાદ જનતાને પણ નિરંતર કરાવીએ એવી મારી નમ્ર અભિલાષા છે.

ધર્મોના તુલનાત્મક અભ્યાસમાં, આપે આપનું જીવન પ્રાયઃ વ્યતીત કર્યું છે. આપની કીર્ત્તિ સર્વત્ર પ્રતિષ્ઠિત થયેલ છે. તુલનાત્મક તત્ત્વજ્ઞાન અને તુલનાત્મક સાહિત્યનાં અધ્ય-યનમાં પણ આપે ઘણોયે કાળક્ષેપ કર્યો છે. યુરોપીયન હોવાથી, આપને યુરોપીયનોનાં જીવનનો બહુ સારો અનુભવ છે. યુરોપીયન સંસ્કૃતિથી આપ સારી રીતે પરિચિત છો. આથી યુરોપના જે જે દેશોમાં આપને સત્ય ધર્મની ઉણપ જણાય તે તે દેશોમાં આપ સત્ય ધર્મનો પ્રચાર સારી રીતે કરી શકો તેમ છો.

જનતાની પ્રગતિનાં સામાન્ય ઉદ્દેશને કારણે, આપણી બન્ને વચ્ચે મૈત્રીનું જે ચિરસ્થાયી અને સહૃદય બંધન છે તે મૈત્રીનાં

બન્ધનવશાત્, આ પત્ર કંઈક અનાવશ્યક રીતે લંબાયો છે એ હું જાણું છું. આપણું મૈત્રી–બન્ધન જનતાનાં કલ્યાણ નિમિત્તે, ભવિષ્યમાં પણ ચાલુ રહેશે એમ હું માનું છું, આથી એ મૈત્રીનાં ચિહ્નરૂપે આપે રચેલ કે સંપાદિત કરેલ સર્વ પુસ્તકો, પુસ્તિકાઓ, માસિકો, નિબંધો, વિશ્વકોષના લેખ વિગેરે મારા ઉપર મોકલી આપવા માટે, હું આપને સૂચન કરૂં છું. આપે રચેલ કે સંપાદિત કરેલ પુસ્તકો ઇંગ્લીશ, ફ્રેન્ચ, જર્મન કે યુરોપની કોઈ બીજી જાણીતી ભાષામાં હશે તો ચાલી શકશે. અમારી પાઠશાળા ઈંગ્લીશ, ફ્રેન્ચ વિગેરે ભાષાઓનાં પુસ્તકો વિગેરેનો ઉપયોગ હાલ કરી શકે તેમ છે. જે પુસ્તકો વિગેરે આપની પાસેજ હોય અને જે કંઈ પણ અડચણ વિના આપ મોકલી શકો તેમ હોય તે પુસ્તકો તુરતાતુરત બહારોબહારજ મોકલવાનો પ્રબંધ કરશોજી.

જે પુસ્તકો આપની પાસે ન હોય તે પુસ્તકો વધારે કિંમત ન આપવી પડે એ રીતે, કયે કયે સ્થળેથી ઉપલબ્ધ થઈ શકે તેમ છે તે જણાવશોજી. મારે આપનાં પુસ્તકો જોઇએ છે. તમારાં પુસ્તકો વિના પાઠશાળાને મારે રાખવી નથી. આથી પુસ્તકોની કિંમતનો બહુ વિચાર કરવાનો નથી રહેતો. પાઠશાળા પુસ્તકોનું જે મૂલ્ય હશે તે જરૂર આપશે. આમ છતાં, પુસ્તકોને અનુલક્ષીને, મિત વ્યયનું ધ્યેય પણ સચવાવું જોઇએ એ કહેવું ખાસ જરૂરી છે. આથીજ મેં ‘વધારે કિંમત ન આપવી પડે’ એ શબ્દો વાપર્યા છે.

હું એક જૈન સાધુ છું. આથી પુસ્તકોના મૂલ્ય કે દ્રવ્યના વિષયમાં મારી ઉપેક્ષા જ હોય. મારે તો પુસ્તકોની જરૂર છે.

મારા મિત્રોએ જે પુસ્તકો લખેલ હોય તે પુસ્તકોની તો મારે ખાસ કરીને જરૂર છે. પુસ્તકો વિના ચલાવી શકું એવી જીવન-સ્થિતિ મેં હજુ પ્રાપ્ત કરી નથી. મારી જૈન જાતિને પણ સારાં પુસ્તકોની જરૂર છે એમ હું માનું છું. જૈનોએ સાહિત્યનાં ક્ષેત્રમાં પ્રતિષ્ઠા ગુમાવી છે. તે પ્રતિષ્ઠા પુનઃ પ્રાપ્ત કરી ઉજ્જવળ સ્થિતિ સાધ્ય કરવા માટે ઉચ્ચ પ્રતિનાં પુસ્તકોનું વિશિષ્ટ અધ્યયન કરવાની જૈનોને અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. અમે જૈન સાધુઓ દ્રવ્યનો સ્પર્શ પણ કરતા નથી. આથી જૈનોને સહાય કરવા નિમિત્તે, અમારી પાસે કશુંયે દ્રવ્ય હોતું નથી. અમે માત્ર શુભભાવના અને સાહિત્ય સેવાથીજ અમારી જાતિની સેવા કરી શકીએ છીએ. હિંદુઓ કે યુરોપીયનો એ સેવા પોતાથી બનતી કોઈ પણ રીતે કરી શકે છે.

પાટણના ભંડારવાળી 'વજ્જાલગ્ગ'ની હસ્તલિખિત પ્રતિ આપે માત્ર એક મહીના માટે લીધી હતી. એ સમય પૂરો થયેલ હોવાથી, આપે મજકૂર ગ્રંથનો ઉપયોગ કરી લીધો હોય તો, તે તુરત મોકલી આપશોજી.

આપણે બન્ને જૂના મિત્રો હોવાથી હું કેટલીયેક અનાવશ્યક વિગતોમાં પણ ઉતર્યો છું એમ જણાવી, ધર્મલાભ અને ધન્યવાદ સાથે વિરમું છું.

શ્રી યશોવિજય જૈન
પાઠશાળા.
બનારસ સીટી.
તા. ૧૮-૭-૧૯૧૦

આપનો,
વિજયધર્મસૂરિ

અહિંસા અને વનસ્પતિ–આહાર

યુરોપીયનોનું તદ્વિષયક મંતવ્ય

[શ્રી હર્મન જૅકોબીએ આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીને (તેમના પત્ર અગાઉ) અહિંસા અને વનસ્પતિ–આહારના પ્રશ્નને અનુલક્ષીને એક પત્ર લખ્યો હતો. શ્રી જૅકોબીએ એ પત્રમાં અહિંસા અને વનસ્પતિ–આહાર વિષયક યુરોપીયનોનું મંતવ્ય અત્યંત સરલ ભાવે વ્યક્ત કર્યું હતું. એ પત્રનું ભાષાન્તરરૂપે નિમ્ન અવતરણ છે.]–પ્રકાશક.

શ્રી હર્મન જૅકોબીનો પત્ર

પ્રિય મહારાજશ્રી,

આપના તા. ૩ જી માર્ચના કૃપાપત્ર માટે આપનો અત્યંત આભાર માનું છું. મારા સાઠમા જન્મદિન પ્રસંગે આપે જે વિશુદ્ધ ભાવો વ્યક્ત કર્યા છે તે માટે હું આપનો ઘણોજ ઉપકૃત છું.

સર્વ પ્રકારના સાંસારિક લાભો કરતાં હૃદયની વિશુદ્ધિનું મહત્ત્વ અનંતગણું અધિક છે એવા આપના મત સાથે કોઇપણ સહૃદય મનુષ્ય અવશ્ય એકમત થાય. જ્ઞાન–પ્રાપ્તિની પ્રવૃત્તિયુક્ત દીર્ઘ જીવન અને નૈતિક કર્તવ્યોનાં પાલનથી આજ સત્ય હું

શીખ્યો છું. આમ છતાં, ભારતવર્ષ અને છેક ઉત્તરના પ્રદેશોના નૈતિક આદર્શોનો ભેદ સમજવા નિમિત્તે, ભારતવર્ષની પરિસ્થિતિ અને ઉત્તર પ્રદેશના હવામાન આદિ સંયોગો વિષે વિચાર કરવો એ આપને માટે આવશ્યક થઇ પડે છે. આપ અહિંસાના સિદ્ધાન્તનું સંપૂર્ણ અંશે પાલન કરો છો. અહિંસાનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ શક્ય અર્થ કરો છો. યુરોપીય જીવનમાં અહિંસાનું સ્વરૂપ એથી નિરાળું પડે છે. યુરોપની પરિસ્થિતિજ એવી છે કે, ત્યાંના જીવનમાં અહિંસાની આજ્ઞા ભિન્ન પ્રકારનું દૃષ્ટિબિન્દુ પુરસ્કૃત કરે છે.

અહિંસા એટલે પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયા, અહિંસા એટલે પશુઓ વિગેરે પ્રત્યે નિર્ઘૃણતાથી પરાઙ્મુખતા, અને અનાવશ્યક દુઃખોત્પાદન–વૃત્તિથી વિમુખતા એવો અમારો યુરોપીયનોનો અહિંસા વિષે અભિપ્રાય છે.

બુદ્ધધર્મનું અસ્તિત્વ ભારતવર્ષમાંજ હતું ત્યાં સુધી, બૌદ્ધો પ્રધાનપણે માંસાહારથી વિમુખ રહ્યા હતા એમ મારે તમને ફરીથી કહેવાની જરૂર પડે છે. બુદ્ધધર્મનો પ્રચાર ઉત્તરના દેશોમાં થતો ગયો તેમ તેમ બૌદ્ધો પણ વનસ્પતિઆહારી મટીને માંસાહારી બન્યા હતા. ઉત્તર પ્રદેશના બૌદ્ધોએ માંસાહાર ગ્રહણ કર્યો તેમાં સ્વાદની કારણભૂતતા નજ હતી. પ્રતિકૂળ હવામાનમાં, માંસાહાર વિના સક્રિય જીવન વ્યતીત કરવું એ તેમને દુર્ઘટ લાગવાથીજ, તેમણે માંસાહાર ગ્રહણ કર્યો હતો. એમ હું માનું છું. અમે માંસાહાર કરીએ છીએ તેનું પણ એજ કારણ છે.

વળી વનસ્પતિઆહારની ઉત્પત્તિ નિમિત્તે, કૃષિ–કાર્યમાં અનંત જીવોની અનિવાર્ય રીતે હિંસા થાય છે. કૃષિ–કાર્યમાં

જે પ્રાણીઓ અવરોધ રૂપ હોય તેમની સાથે સતત યુદ્ધ ચલાવ્યા વિના વનસ્પતિ અને ફળોની ઉત્પત્તિ આ પૃથ્વી ઉપર તો અશકયજ છે. માંસાહારના વિષયના સંબંધમાં, આપના વિચારોથી યુરોપીયનોનું દષ્ટિબિન્દુ ભિન્ન પ્રકારનું હોવાથી, હું વિષયના સ્પષ્ટીકરણ નિમિત્તે કૃષિ–કાર્યમાં થતી હિંસા વિષે ઉલ્લેખ કરૂં છું.

આમ છતાં, જે વિષયને અંગે આપણો મતભેદ છે તેમાં કોઇએ કદાગ્રહ રાખવાની જરૂર નથી. આપણે તો જે વિષયમાં આપણી એકમતી કે એકસંપ છે તે વિષયનુંજ ખૂબ સમર્થન કરવાનું છે. સત્યની સહૃદય અન્વેષણા કરતા સર્વ મનુષ્યો સાથે એકતા સાધનાર તત્ત્વનેજ આપણે દઢ રીતે સંલગ્ન થઇએ. કેટલાંક મંતવ્યોમાં મતભેદ હોવા છતાં, સત્યના સહૃદય અન્વેષકો જગતભરમાં વસ્તુતઃ એકજ છે. તાત્ત્વિક વસ્તુઓના સંબંધમાં સત્યના હાર્દિક અન્વેષકોમાં કશોયે મતભેદ નથી હોતો.

આપના કૃપાપત્ર માટે, હું આપનો ફરીથી ઉપકાર માનું છું.

બોન તા. ૮–૪–૧૯૧૦ }

આપનો સહૃદયી,
ઍચ. જૅકૉબી

અવિરત ક્રિયાશીલતા

પાશ્ચાત્યોનો જીવન-આદર્શ

(શ્રી હર્મન જૅકોબીના પ્રત્યુત્તરનો અનુવાદ)

પ્રિય મહારાજશ્રી,

અહિંસા અને માંસાહાર તથા વનસ્પતિ-આહાર એ બંનેના પારસ્પરિક સંબંધદર્શક આપનો તા. ૭મી જુલાઇનો પત્ર મને અત્યંત આનંદદાયી થઇ પડ્યો છે. કર્મ અને જીવના સંબંધી જૈનોની માન્યતા સ્વયમેવ પર્યાપ્ત અને પરિપૂર્ણ છે એમ મારે સ્વીકારવું પડે છે.

આપ મને અનુજ્ઞા આપશો તો, મી. બૅારનવાળાં જર્નલમાં આપનો પત્ર કે તેના સિદ્ધાન્ત વિષયક ભાગો પ્રગટ કરાવવા, હું હવે પછી તક મળતાં, જરૂર પ્રયત્ન કરીશ. યુરોપીયનોને જૈન ધર્મના નૈતિક સિદ્ધાન્તો પ્રાયઃ પ્રતીતિકારક નથી લાગતા. કર્મનો સિદ્ધાન્તજ તેમને માન્ય નથી. આત્મા(જીવ) વિષે યુરોપીયનોનું મંતવ્ય સાવ નિરાળું છે. સદાચાર અને દુરાચાર સંબંધી, તમારી અને અમારી વચ્ચે કંઈ પણ મતભેદ ન હોવા છતાં,

તે સંબંધી નૈતિક શ્રદ્ધા કે આંતરસ્ફુરણાના સંબંધમાં, યુરોપીયનો અને ભારતવાસીઓ વચ્ચે મોટો મતભેદ પડે છે એમ પણ મારે કહેવું પડે છે.

યુરોપીયનો જીવનમાં સુકૃત્યોની આવશ્યકતાનો સ્વીકાર કરે છે. આમ છતાં, અપકૃત્યોથી પરાઙ્મુખતા આવશ્યક છે. જોકે અપકૃત્યોથી દૂર રહેવું અને એ રીતે સંત પુરૂષ જેવા થવું એ આદર્શને તેઓ પ્રાધાન્ય આપતા નથી. સદ્ગુણની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે, આત્માના આંતરિક ગુણોનો વિકાસ કરીને ઉચ્ચ પ્રકારની નીતિ અને યોગ્યતાનું સુંદર રીતે સંપાદન કરવું એ તમનાં જીવનનો આદર્શ છે. ખરેખરા મહાન્ સંતપુરૂષો જીવનની પવિત્રતા માટે આ આદર્શ સેવે છે. સક્રિય જીવન વ્યતીત કરીને, કર્તવ્ય-પાલનથી જગતનું શક્ય કલ્યાણ કરવું એ યુરોપીયનોનો જીવન-આદર્શ છે. એ આદર્શનાં પાલનથી, પ્રત્યેક વ્યકિતનો નૈતિક દૃષ્ટિએ ઉચ્ચ વિકાસ થાય છે. એ આદર્શનું અનુષ્ઠાન જીવનમાં અલ્પ વિજયશાલી મનુષ્યોને અનુકરણરૂપ અને કલ્યાણકારી થઇ પડે છે.

યુરોપીઅનોનું જીવન અવિરત રીતે ક્રિયાશીલ શામાટે હોય છે તે આ ઉપરથી સમજી શકાશે. યુરોપીયનોનાં સતત સક્રિય જીવનને સંસારી જીવનજ માની લેવું એ એક પ્રકારનો ભ્રમજ છે. ભૌતિક પ્રગતિના આધુનિક યુગમાં, યુરોપના ઘણાખરા મનુષ્યો સંસારિક જીવન ભલે ગાળતા હોય, છતાંયે યુરોપીયનોનાં સક્રિય જીવનને સાંસારિક જીવનજ માની લેવું એ યુક્ત નથી.

યુરોપીયનોના જીવનના ઉચ્ચ આદર્શની ઉપેક્ષા કરવી એ એક પ્રકારની સંકુચિત વૃત્તિ છે. આજે ઘણાયે યુરોપીયનો

જીવનના નૈતિક વિકાસ અને સુધારણા માટે એકનિષ્ઠાથી મથ્યા રહે છે. જનતાના મનોધર્મો સર્વત્ર પ્રાય: વિશિષ્ટ પ્રકારના હોય છે. ખરેખરા ધર્મી પુરૂષોના મનોધર્મો જનતાને અનુરૂપ ન હોય. તેઓ જનતાના નૈતિક વિકાસ અને સુધારણા અર્થે સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાયો લે છે. આ રીતે તેઓ વ્યાધિગ્રસ્ત જનતાના કુશળ વૈદ્યો જેવું કાર્ય કરે છે.

આત્મિક વ્યાધિની સુધારણા નિમિત્તે, આપના ધર્મના સિદ્ધાન્ત શ્રેષ્ઠ છે એ વિષે મને કશીયે શંકા નથી. જૈન ધર્મના માર્ગદર્શનથી, એ ધર્મના અનુયાયી જે તે મનુષ્યનું ચારિત્ર ઉચ્ચ બને છે એ નિ:સંદેહ છે.

બોન, તા. ૭-૧૦-૧૦ } આપનો સ્નેહાધીન,
હર્મન જૅકૉબી